

Univerzita Karlova v Praze
Filosofická fakulta
Ústav české literatury a komparatistiky

Bakalářská práce

Hana Čížková

**PŘÍRODNÍ MOTIVY PRVNÍCH PĚTI SBÍREK JANA
ZAHRADNÍČKA**

Vedoucí bakalářské práce: Doc. PhDr. Jan Wiendl, Ph.D.

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla veškeré použité podklady a literaturu.

V Praze dne 14.7.2014.

Podpis

.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Doc. PhDr. Janu Wiendlovi, Ph.D. za vedení mé práce, trpělivost, cenné rady a čas, který mi věnoval.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá prvními pěti básnickými sbírkami Jana Zahradníčka: *Pokušení smrti*, *Návrat*, *Jeřáby*, *Žiznivé léto* a *Pozdravení slunci*. Nejprve jsou sbírky obecně charakterizovány. Následně se pozornost přesouvá k přírodním motivům. Zvláštní důraz je kladen na rozbor motivů ptáků, květin a stromů, na nichž práce sleduje proměnu Zahradníčkovy poetiky.

Klíčová slova

Jan Zahradníček, poezie, přírodní motivy, motivy ptáků, motivy květin, motivy stromů, křesťanská symbolika.

Abstract

This bachelor thesis concerns with the first five volumes written by Jan Zahradnicek: *Pokušení smrti*, *Návrat*, *Jeřáby*, *Žíznivé léto* a *Pozdravení slunci*. The volumes are characterized in general at first. Then the focus shifts to poetic motives of nature. The main accent lies on the analysis of motives of birds, flowers and trees. Based on these motives the thesis follows the metamorphosis of Jan Zahradnicek's poetics.

Key words

Jan Zahradnicek, poetry, poetic motives of nature, poetic motives of birds, poetic motives of flowers, poetic motives of trees, symbolism in Christianity.

„Proto má každý básník kolem sebe určitou krajinu s její atmosférou a s jejími sotva postihnutelnými zvláštnostmi, kterými se liší od všech ostatních míst na světě, a není náhodou, že to bývá jeho rodná krajina, nebo aspoň krajina jeho dětství, nebo aspoň krajina, kde mu poprvé spadly šupiny s očí, a on prohlédl.“
(Básník a jeho krajina s. 29)

Obsah

Obsah	7
ÚVOD	8
1. <i>Pokušení smrti</i>	9
1.1 Charakteristika sbírky	9
1.2 Motivy ptáků	12
1.3 Motivy květin	14
1.4 Motivy stromů	17
2. <i>Návrat</i>	18
2.1 Charakteristika sbírky	18
2.2 Motivy ptáků	22
2.3 Motivy květin	24
2.4 Motivy stromů	26
3. <i>Jeřáby</i>	28
3.1 Charakteristika sbírky	28
3.2 Motivy ptáků	31
3.3 Motivy květin	33
3.4 Motivy stromů	35
4. <i>Žíznivé léto</i>	36
4.1 Charakteristika sbírky	36
4.2 Motivy ptáků	39
4.3 Motivy květin	43
4.4 Motivy stromů	44
5. <i>Pozdravení slunci</i>	45
5.1 Charakteristika sbírky	45
5.2 Motivy ptáků	46
5.3 Motiv květin	48
5.4 Motiv stromů	49
Závěr	50
Seznam literatury	53

ÚVOD

Bakalářská práce se věnuje prvním pěti básnickým knihám Jana Zahradníčka. Konkrétně se soustředí na to, jakým způsobem jsou v nich ztvárňovány přírodní motivy. Toto téma jsme si zvolili především proto, že se nám zdá zajímavé, jak moc se vyobrazovaná příroda (ale i celková poetika) napříč jednotlivými sbírkami proměňuje.

Rozhodli jsme se nezabývat přírodními motivy v jejich úhrnu, ale vybrali jsme si tři okruhy motivů, na nichž se pokusíme zmíněnou proměnu demonstrovat. Jedná se o motivy ptáků, květin a stromů.

Každé sbírce věnujeme samostatnou kapitolu, přičemž v úvodní části této kapitoly se vždy snažíme sbírku obecně charakterizovat. Upozorňujeme, že se nám zde nejedná o nějaký ucelený a detailní rozbor, ale pouze o to, abychom knihy, jejichž motivy se budeme následně zaobírat, přiblížili.

V částech, které se zabývají námi zvolenými motivy, budeme z konkrétních sbírek hojně citovat. Děláme to proto, aby měl čtenář možnost společně s námi rozebírané skutečnosti sledovat a aby se náš text nestal pouhou abstraktní výpovědí. Citované verše uvádíme vždy v kurzivě a názvy básní, ze kterých citujeme, dáváme do závorek. Kurzivou píšeme i názvy jednotlivých sbírek.

V posledních dvou knihách (*Žíznivé léto* a *Pozdravení slunci*), které jsou velmi prostoupeny křesťanskou symbolikou a celkově mají složitější charakter, jsme se na některých místech uchýlili k rozboru celých básní (konkrétně se jedná o básně *Skřivan v oblacích* a *Den jediný*), neboť se nám to zdálo pro nastínění poetiky sbírek vhodnější, než pouhé citování jednotlivých veršů či dvojverší.

Na závěr uvedme, že pracujeme s texty sbírek, tak jak jsou uvedeny v souborném vydání Zahradníčkova díla *Knihy básní*, publikovaného v Nakladatelství Lidové noviny roku 2001.

1. *Pokušení smrti*

1.1 Charakteristika sbírky

První sbírka Jana Zahradníčka nesoucí název *Pokušení smrti* byla vydána roku 1930 L. Kuncířem v edici Philobiblon. Verše vznikaly v letech 1928-1930, tedy v době, kdy básník studoval na Filosofické fakultě v Praze. Toto životní období pro něj nebylo šťastné. Zahradníček utrpěl v raném dětství úraz, jehož následkem byla deformace hrudníku. I přes tento tělesný handicap byl u svých spolužáků na gymnáziu v Třebíči oblíben a nepociťoval žádné známky diskriminace. „Tato situace se naprosto změnila, jakmile opustil rodné prostředí a octl se v Praze, mezi neznámými lidmi, kteří opovržlivě nebo netečně okukovali mrzáka – anebo v lepším případě – rychle a ‚významně‘ odvraceli pohled.“¹ Městské prostředí obecně nebylo básníkovi blízké. Zdeněk Kalista o tom ve své vzpomínkové knize píše: „Hlavní město české mu bylo příliš uspěchané, nenáviděl atmosféru, v níž bez jakékoli kontinuity se protínaly a křížily nejrůznější podněty myšlenkové, nápady, setkání, hluky, hovory a spěchy.“² A i z dopisů, které zasílal Zahradníček svým přátelům, můžeme vidět, jak negativně vnímal svá léta strávená v Praze. Františku Halasovi například v lednu roku 1931 píše: „...nenuť mne, abych se vrátil do Prahy. [...] Ale tu si vzpomeň, jak bych vypadal v Praze, jak bych se tam potácel, rozbíjel a trpěl, trpěl jakýmsi nečistým utrpením, jak bych tam byl trápen výčitkami, že nic nedělám atd.“³

¹ Fučík, Bedřich: Bujará chudoba, in *Čtrnáctero zastavení*, Praha, Melantrich 1992, s.238.

² Kalista, Zdeněk: *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*, München, Obrys/Kontur : Opus bonum 1988, s. 15.

³ *Není dálky - : Vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zahradníčka z let 1930-1949*, ed. Wiendl, Jan a ed. Komárek, Jan, Praha, Paseka 2003, s. 17,

Kritikové se této sbírce vyjadřovali rozporuplně. Václav Renč sice vyzdvihuje intenzitu básnickova vidění, zároveň však tvrdí, že „Zahradníčka čeká ještě dost práce, aby dosáhl svých mezí, které nikoli jeho vinou nejsou příliš široké.“⁴ Zato Šalda tvrdí, že „Zahradníčkem vstoupil do české poezie Někdo. Opravdový básník vyhraněného charakteru, muž, který žije intenzivním vnitřním životem a dovede mu dáti již dnes často výrazný tvar“⁵.

Sám básník se ale ke své prvotině o několik let později v dopise Jitce Fučíkové, vyjádřil se značným despektem.: „Onehdy jsem u Miloše otevřel náhodou *Pokušení smrti* a bylo mi z toho bídně. Ne proto, že jsou to básně většinou špatné, ale uviděl jsem sebe, jak jsem tehdy vypadal, někoho, kdo se dostal až na samotné dno nicoty a nikde se nemohl zachytit.“⁶

Počáteční básně *Pokušení smrti* jsou psány převážně volným nerýmovaným veršem. Pro celou knihu je pak typická nepravidelná délka básní, veršů i strof. Ty jsou často tvořeny čtyřverším, ale výjimkou nejsou ani sloky delší. V druhé půlce sbírky je sice patrná větší snaha o rytmičtější - využívá se rýmu (především střídavého), i ten ale zůstává nepravidelný. Zahradníčkovi byla tato „malátnost a neurovnanost veršů“⁷ hojně vytýkána. Je pravda, že většina veršů je příliš složitá a dlouhá. Také charakteristické opakování slov až celých odstavců texty zpomaluje. V Zahradníčkově prvotině se navíc často vyskytují inverze, které činí její čtení ještě složitější. Svůj podíl na tom hraje také absence interpunkce. Až na jedinou pomlčku, a tři vykřičníky v básni *Jejich stín* (jež doprovází slovo *bolest*) se zde vyskytuje pouze jedno interpunkční znaménko, a sice otazník. Ten se objevuje celkem šestnáctkrát. A jeho přítomnost u konkrétních veršů ještě více akcentuje pocit marnosti, který se nese celou knihou, neboť odpovědi na kladené otázky se nedostává.

⁴ Renč, Václav: *Poesie Jana Zahradníčka*, Akord, 1932, s. 131.

⁵ Šalda, F. X.: Průřez kouskem dnešní lyriky, in *Kritické glosy k nové poesii české*, Praha, Melantrich 1939, s. 274.

⁶ Zejda, Radovan: *Byl básníkem! Život a dílo Jana Zahradníčka*, Brno, Sursumsum 2004, s. 45.

⁷ Fučík, Bedřich: *Rodná krajina básnickova*, Praha, Triáda 2003, s. 206.

Lyrický subjekt *Pokušení smrti* hledí na svět skrz *žaluzie pláče* (Krev), které mu pohled deformují. Jeho vlastní pocity smutku, bolesti, opuštěnosti, nakaženosti apod. se zrcadlí i ve zobrazované přírodě. Stejně jako je nakažená jeho krev (tematizováno např. v básních *Země stínů*, *Krev*, *Duše*) je nakažený i okolní svět. Stromy jsou *choré* (Podoba smrti), soumraky *malomocné* (Jejich stín), *nemocné trávníky zčernaly pod vrstvami popela* (Tvář zla) atd. Podle B. Fučíka je hlavním cílem této sbírky zdůraznit „stav marnosti a beznaděje, pozvolného rozkladu“⁸.

Celkově je pro tuto přírodu typické, že se neobnovuje. Její čas není cyklickým časem čtyř ročních období, ale lineárním časem směřujícím ke smrti. Květiny uvadají, ale nekvetou nové. Rozkvétají zde pouze rány a stíny. Ptáci odlétají, ale nikde se nehovoří o tom, že by se vraceli. Verše jako: *ustaly vánky a ustaly lety jež jindy prýští z hnízd* (Tvář zla), *a není již stromů* (Pohrobci, Má podoba), *na řídnoucí obyvatele padá za noci strach* (Pokušení smrti), evokují pocit postupného vyprazdňování světa.

Krajina v *Pokušení smrti* není osvětlená. To je vidět i z absence barev – jednoznačně tu převládá šedá. Básník kráčí *zahalen pláštěm tesklivého šera* (Jejich stín), je obklopen *zástupy svých žalujících stínů* (Pokušení smrti), *krajina si hoví v stínu posupných mračen* (Příchod jara) atd. Představuje se nám zde země plná stínů (*Země stínů* je rovněž i titul jedné z básní). Člověk nebloudí v temnotě (Motiv tmy není zdaleka tak výrazný, jako motiv stínu. Noc není zdaleka tak častým časovým vymezením, jako soumrak.), ale *vázne v šedivé závěži tesknoty* (Krev). Stín zde slouží jako „metafora vyjadřující úzkost“.⁹ Značí marnost, neboť básník vidí prostor kolem sebe, ale tento prostor je pro nedostatek světla ohavný. O slunci se hovoří málo a ani v těchto případech není zdrojem světla, poněvadž je *zastřené* (Jejich stín), ani z něj nesálá teplo – je považováno za *ponorný ledoborec* (Zima). Nepřítomnost slunce ve většině básní má za následek nedostatečné oddělení prostoru nahoře od prostoru dole. Člověk se v takovémto prostoru neorientuje – je v něm uvězněn a neví, kam směřovat. A rovněž díky tomu, že se nestřídá světlo a tma jako by zde neexistoval čas, což dobře dokládá verš básně *Jejich stín: noc a den se přelévá v obzorech tvořice pásma soumraků*.

⁸ Fučík, Bedřich: *Rodná krajina básníková*, Praha, Triáda 2003, s. 198.

⁹ Sládek, Ondřej: Světla a stíny u Jakuba Demla a Jana Zahradníčka, in *Víra a výraz: sborník z konference „bývalo u nás zotvíráno-“*, Brno, Host 2005, s. 125.

1.2 Motivy ptáků

Ptáci se objevují ve velkém množství básní. Nejčastěji zde ale nejsou tematizováni oni samotní, ale jejich odlétání, opouštění bezútěšné krajiny. Jsou buď jako obrysy spatřování v dálce: *křivky poletujících vlaštovek zakrsají u země* (Jejich stín) anebo – a to častěji – se pozornost obrací ke stínu, jenž na zemi při odletu zanechávají a který zahaluje vše do ještě většího šera: *stín křídel stěhovavých ptáků padá na květy* (Pokušení smrti), *z křídel stěhovavých ptáků sedá stín* (Chudoba), *a stárnu ruce zdvihaje k hroznům stěhovavých ptáků/když v nebi mého pohledu stín stršásajíce letí* (Podoba smrti).

Kromě mizení je v některých verších akcentována sama jejich nepřítomnost: *ustaly vánky a ustaly lety jež jindy prýští z hnízd* (Tvář zla), *ptáci soucitu přestali kroužit nad bojišti a hřbitovy* (Jejich stín), v básni *Tvář zla* se hovoří o truchlivosti krajiny *bez chodců oráčů a skřivanů*.

Na rozdíl od ostatních přírodních motivů této sbírky nejsou ptáci vyobrazováni nikdy negativně. Přívlastky jako: černí, malomocní, šílení, posupní apod. (kterými jsou charakterizovány stromy, květiny či oblaka) se u nich neobjevují. (V básni *Chudoba* se dokonce pojí s dětmi a jejich nevinností: *tam děti teplé a křehké jako ptáci/se smrtí šeptají si nevinnými rty*.) Dalo by se říci, že nepodléhají všeobecné nákaze a utrpení tohoto světa.

Podívejme se například na sloku z básně *Nárek těla*:

*Před jarem mé stromy zuhelnatěly
a přestaly se těšit na ptáky
Jejich stín se dotýkal mých rtů když letěli
pod hnisajícími a zlými oblaky*

Apokalyptický výjev: lyrický subjekt stojící mezi černými uhly neživých stromů, nad sebou nepřátelská oblaka, která evokují pocit blížící se katastrofy. Vše je statické, jediným pohybem je zde pohyb letících ptáků, ale ten právě působí největší úzkost. V jejich odletu jakoby dozníval život. Mizí v dálce a zanechávají vše na zemi svému neblahému osudu.

Stromy jsou zde charakterizovány svou smrtí. Navíc tím, že zemřely *před jarem* (tedy před obdobím, v němž se měly zazelenat, rozkvést a následně pak vydat plody) je akcentován pocit marnosti z této smrti. Prostřednictvím oblaků je zase neseno téma nákazy. Jak oblaka, tak

stromy jsou personifikovány. Váží se k nim sice negativní pocity, ale jsou vyobrazovány ve své – i když poněkud bizarní – konkrétnosti.

O ptácích se říká pouze to, že letěli¹⁰ (A jak bylo řečeno výše, pozornost se soustředí spíše na jejich stín, zrcadlí se na rtech lyrického subjektu – tedy zpět k zemi.) Druhý verš nám naznačuje, že se nevrátí, což ale nevyovídá ani tak nic o nich samotných, jako o tomto světě (zastoupeném zde motivem stromů) který se již neobnoví, ale bude postupně směřovat k zániku. Nejedná se o přirozený odlet ptáků před zimou, ale o jejich útěk ze zatracené, nákaze podléhající země.

Člověk *Pokušení smrti* by rovněž chtěl opustit truchlivý a nakažený svět, vznést se a setřást svůj stín, ale pro svou tělesnost toho není schopen. Jakožto lidé *jsme smutnými ptáky uvězněnými v kleci poledníků* (Jejich stín). Země je naším vězením, stejně jako naše tělo, a opustit je můžeme jen ve snění, které je v této sbírce příznačně zpodobňováno také pomocí ptáků: *když obletován bělostnými ptáky snění/ bezútešné tělo opouštím a navštěvuji oblohu* (Jejich stín).

Ptáci tedy mají možnost ze země uniknout, pokud však zůstanou, podléhají i oni neúprosnému zákonu smrti, jak je tomu v děsivém verši: *list padá za listem jak mrtvé ptactvo z větví* (Večer dětí).

¹⁰ Je například zajímavé si všimnout, že kromě *hlasu hrdliček* v básni *Tesknice* se ve sbírce nikde neobjevuje ptačí zpěv. (V této skladbě je však zpodobňovaná krajina tak odlišná od zbytku básní, až si troufáme si tvrdit, že pokud bychom si přečetli pouze druhou sloku, nepoznali bychom, že se jedná o báseň z *Pokušení smrti*.)

1.3 Motivy květin

Květiny prostupují celou sbírkou, přičemž jejich vyobrazování či témata, s nimiž se pojí, jsou velice různorodá. Na rozdíl od ptáků nejsou ušetřeny zhoubné nákazy.: *Zjedovatěla šklebící se ústa květin plna choroby* (Paměť). Objevují se tu *růže hnisu* (Nevinnost), *zanícená ústa květin* (Jejich stín), ale také jedovaté, nákazu působící květiny jako *podléška* či *blín* (Poetika, Země stínů). Často se k nim váží pocity ošklivosti: *děsná růže* (Domov), *hnusná okvěť* (Nevinnost). Ve verších básně Jejich stín: *zatímco květiny se šklebily/jak oči šilenců*, působí dokonce děsivě a nepřátelsky.

Naproti tomu na jiných místech symbolizují krásu a čistotu. Člověk (ve stejnojmenné básni) bude kvůli své hříšnosti *trpěti pro velikou dálku k andělům a k růži*. A především bolest trhaných květin je v této sbírce vnímána jako něco očišťujícího: *bolestí utržených fialek dychtil jsem umírat* (Jejich stín), *vzdechy počínaných kytiček v pašije světíc mísí se* (Ztracené okamžiky) apod. Smrt květin v těchto případech evokuje smrt mučednickou (Není únikem, důsledkem rozkladu či pouze nevyhnutelným koncem.) a čistá bolest, jíž květiny trpí, je pocíťována jako ušlechtilá.

Specifické pro květiny této sbírky je to, že jsou často personifikovány. Mluví, šklebí se, vzdychají, vzlykají... Jsou tedy spojovány s ústy. A to tak, že buď ony samy ústa mají (Paměť, Jejich stín) anebo jsou k sobě vzájemně připodobňovány.: Rty smrtky jsou *pomačkaným květem* (Vděčnost mrtvým), dětské rty *na stonku modliteb se chvějí* (Dětský pasionál), *ústa němých dívek podobají se smrti květin* (Tesknice), *zřít květiny jež vadnou v umrlčí rty se měníce* (Příchod jara). Z posledních dvou citovaných veršů vidíme, že se smrtí ztrácejí květiny schopnost mluvit jako něco, co je pro ně příznačné. Kromě nich promlouvá ve sbírce už jen lyrický subjekt – přesněji jeho jizvy či rány.: *I ústa mých jizev jala se hovořit řečí andělů* (Jejich stín), *sladké rány krve kvilejíce purpurově zejí* (Proč?), *a ústa mých jizev/je šeptají zástupu žalujících stínů* (Poetika). Nejpriléhavěji je to vyjádřeno v básni Člověk: *Co jsou tvé rány/červený šátku krve v průvanu zavěšený?/jsou to jen ústa jež nařikají/kohosi volajíce nejsladšími jmény*.

Samota jako jedno ze základních témat *Pokoušení smrti* je nesena neschopností přiblížit se k lidem – Ti se tu buď nevyskytují, anebo jsou *tak daleko* (Má podoba, Pohrobci). – a marnou touhou po rozhovoru s nimi. A jak už jsme říkali, ani Bůh neodpovídá, ptáci jsou v dálce,

stromy mrtvé... Lyrický subjekt je ve světě této sbírky vyhnanecem, který nalézá společníky pouze v bolesti *své zádušné paní* () a *zástupu žalujících stínů* (Pokušení smrti). Dalo by se tvrdit, že květiny mají v mnohých případech k lyrickému subjektu nejbližší, jejich prostřednictvím je nesen také jediný rozhovor sbírky, jenž není rozhovorem se smrtí, bolestí, či stíny: *Studené květy v modrém šeru hovoří s mýma rukama*. Tedy motivem květin může být totální opuštěnost lyrického subjektu bořena.

Co se týče druhů květin, kromě jedovatých bylin, lotosu a zvonků se v *Pokušení smrti* opakovaně objevují: sasanky, mučenky, fialky a především růže. Jsou to krásné květiny, kvetoucí většinou na jaře, a mohlo by se zdát, že se příliš nehodí do ponuré umírající krajiny této sbírky. Podívejme se tedy nyní, jak jsou zde tyto konkrétní květiny zpodobňovány.

Sasanky jsou vyobrazovány za tmy a v blízkosti děsivých událostí: *když večer mezi sasankami zaštekají psy* (Chudoba), *a na řídnuocí obyvatele padá za noci strach/když stíny pohozených dětí mihají se v sasankách* (Pokušení smrti). Jde tedy především o kontrast, který je vytvářen mezi nimi a nepřátelským světem.

Růže se pojí s ranami a krví, tedy s tématem bolesti.: *Jak děsná růže rozkvétá má jizva purpurová* (Domov), *vyklouznout z růžemi ran potřísněné košile své kůže* (Pokušení smrti) apod. Bolestí zde však netrpí samy růže, ale jako obrazná pojmenování (přirovnání nebo součást genitivní metafory) pro rány vykreslují bolest lyrického subjektu. Nejedná se tedy o čistou vykupitelskou bolest umírajících květin, ale o jeho vlastní subjektivní bolest, vnímanou negativně – po které netouží, ale naopak by jí rád unikl.

Velice často jsou také tyto květiny spojovány s pomíjivostí: *žhavé růže krve liší se jen tak málo od prachu* (Země stínů), *horkem rukou v popel se růže rozpadne* (Proměny), kvůli všudypřítomné neúprosné smrti musíme *nejkrásnější růži považovat za skvrnu* (Vděčnost mrtvým) apod.

Téma pomíjivosti je nesené i pomocí fialek.: *Po seschlých fialkách svět v paměti nám voní/ V tichu kolem našich slov jde podzim podoběn ženci* (Domov). Tyto křehké květiny se pojí s jarem – v *Pokušení smrti* tak dávným a téměř zapomenutým, jehož návrat se již neočekává – a přeneseně také s dětstvím, které je (především v druhé polovině sbírky) jako symbol nevinnosti a čistoty uváděno do kontrastu s hříšným a nakaženým světem. (Tesknice, Nevinnost, Lítost, aj.)

V básni *Jejich stín pak utržené fialky vyjadřují již zmiňovanou očišťující bolest*.

Nejpozitivněji vnímanou květinou sbírky je mučenka. V básni *Nevinnost* jsou *sladké mučenky* protipólem nakažených růží. Ve verších skladby *Proměny* je k ní zas připodobňováno lidské

srdce, které tu má moc zvrátit *sudbu zla*. Tyto květiny se objevují, když je překonáváno něco zlého či něco odporného měněno v krásné a čisté, což je velice neobvyklé v knize, jejíž krajinu jindy ovládá ničivý rozklad.

1.4 Motivy stromů

Na rozdíl od květin, s nimiž se pojily i konotace pozitivní, jsou stromy pravděpodobně nejvíce ponurým motivem sbírky. Kromě básně Vděčnost mrtvým, kde se hovoří o *zelenouústých břízách*, se v *Pokušení smrti* setkáváme pouze se stromy *chřadnouchými* (Ztracené okamžiky, Tesknice), se stromy bez listů, které připomínají *černá mučidla* (Paměť), apod. Často jsou zpodobňovány vkleče nebo podlamovány větrem: *klečící stíny stromů chvějí se tichou lítostí* (Země stínů), *v pohledu tesklivého klekají choré stromy* (Podoba smrti), *stromy klekající hrůzou napodobily zásvětí* (Jejich stín), *šílené lesy zakolísaly* (Příchod jara), aj.

Z některých citovaných veršů můžeme vidět, že stromy tu prožívají lidské pocity jako je strach či smutek, které jsou tak silné, až se pod jejich tíhou ohýbají. Podobně jako je v básni s názvem *Pokušení smrti* tělo *nalomené větrem bolesti* nebo ve skladbě *Má podoba*, kde je dokonce – naklánějící se smutkem – ke stromečku přímo přirovnáváno.

Kromě toho, že samy strachem trpí, mohou jej stromy i vzbuzovat. (Skutečně děsivě působí například v básni *Paměť*.) Stejně tak šíří i smutek, který ve skladbě *Země stínů* *schvívají na děti*.

Přestože bývají tradičně spojovány se stabilitou, silou či dlouhověkostí, jsou stromy této sbírky naopak nemocné, slabé, chátrající a v podstatě už mrtvé. Na některých místech jsou determinovány smrtí dokonce již v samotném pojmenování, kdy například nevidíme lesy, ale *černé katafalky lesů* (Země stínů) nebo jejich *smuteční stuhy* (Jejich stín).

Smrt je nesena i častým motivem padajícího listí, které nepředznamenává pouze zánik stromů, ale veškerého okolního světa.: *Z padajícího listí čta závěť odcházejících* (Poetika), *list padá za listem jak mrtvé ptactvo z větví* (Večer dětí) apod.

S proměnou atmosféry básní ke konci sbírky se však mění také zobrazovaná příroda. Tak kupříkladu ve verších básně *Nevinnost*, která mnohými aspekty připomíná poetiku Zahradníčkovy příští sbírky (*Ale utište se neboť bez pádu andělů/neznali byste krásy padajícího listí/a nikdy byste nezvěděli bez žalu/o žhavém zmrazení bolestného štěstí*) získává tento motiv zcela odlišné konotace.

2. *Návrat*

2.1 Charakteristika sbírky

Sbírka *Návrat* vyšla na jaře roku 1931 v nakladatelství Sfinx Bohumila Jandy v edici Růžová zahrada, kterou řídil básníkův přítel Konstantin Biebl. Do *Návratu* zařadil Zahradníček i překlad Corbiérový básně Rákosová píšťalka a několik vlastních básní ze sbírky předchozí: Duše, Nevinnost, Lítost a báseň Předjaří, přejmenovanou na Podjaří a notně přepracovanou. Do mnou používaného vydání nejsou tyto básně zahrnuty. I bez nich se ale jedná o jednu z nejrozsáhlejších básnickových sbírek.

Návrat je rozdělen do dvou částí (členění sbírek do dvou až tří částí, které se od sebe v určitých – ať už formálních či významových – aspektech odlišují, je pro Zahradníčka od této sbírky dál typické) a je věnovaná blízké přítelkyni Jitce Fučíkové.

Podle Bedřicha Fučíka je „*Návrat* překonáním krize, vyvolané příchodem do hemžící se, ba nepřátelské velkoaglomerace lhostejných lidí, návratem do přirozeného ovzduší gymnaziálních let, návratem k sobě, k milovaným a milujícím přátelům.“¹¹

Šalda považuje tuto sbírku za „vytříbenější“ než *Pokušení smrti*, zároveň však tvrdí: „i v této druhé knize

Sbírka je členěna do dvou oddílů. V prvním z nich se nejčastěji setkáváme s tématem noci. Noc je velice často charakterizovaná prostřednictvím světla, stejně jako je smrt za pomoci života. Noc je zde časem, kdy se lyrický subjekt setkává s transcendentem,

Již na první pohled je patrná proměna básnického jazyka této sbírky. Volným veršem, který byl charakteristický pro předchozí *Pokušení smrti*, je psána pouze Krajina v těle. Ostatní básně jsou v pravidelných metrických verších. Typické jsou čtyřveršové strofy. Rým je až zákonitě pravidelný. Téměř všechny básně jsou přitom psány rýmem střídavým. Výjimku tvoří básně Anděl a obloha, Jaro, Obrysy, Oslava noci (sdružený rým), Po dešti, V zimě našeptáno, Radost, Rákosová píšťalka (rým obkročný) a již zmiňovaná Krajina v těle. Jednoznačně převládá jambické metrum, ale přítomny jsou i – pro Zahradníčka ne příliš typické – verše trochejské (Šedé růže, *Návrat*, *Závrat*, aj.). Nejčastější je střídání jambických veršů o deseti a jedenácti slabikách. Dále je hojně zastoupen alexandrin či básně na něm oscilující (Krajina v

¹¹ Fučík, Bedřich: Bujará chudoba, in *Čtrnáctero zastavení*, Praha, Melantrich 1992, s. 240.

trávě, Oslava noci, Jaro, Plnost dětství, Tak v noci procítám, Radost...). Co zůstává, je opakování slov, veršů či celých strof, ale vzhledem k podobě veršů této sbírky, dochází tu proto spíše k větší soudržnosti a melodičnosti básní, než jak tomu bylo v *Pokušení smrti*. Snaha o melodizaci veršů se projevuje i aliteračními řadami.: *A s tichem smíchány jsou v hlasech večerních* (Vůně), *noc černý svátek snů se z růží něžně schvívá* (Oslava noci), *tma je jako vlašná modrá voda* (Hlasy za zdí, atd.). Nebo anaforami, které jsou výrazně přítomny v básních: *Ach o čem šeptáš noci bleďoušťa, Anděl a obloha, Jaro nebo Šedé růže*.

Stejně jako ve sbírce předchozí, je zde velmi oblíbenou figurou oxymóron.: *Co se nenavrátí něžně objímá* (Šedé růže), *hroby plné světla* (Ach o čem šeptáš noci bleďoušťa), *tma [...] se třpytí* (Z hlubin), *sladké znásilnění* (Z hlubin). Časté jsou i apostrofy: *Má sivá krajina* (Krajina), *Mé obzory.../složte se poslušně v splývající řasy* (Pozdravení podzimní). A především personifikace: *Vítr na zahradách stydí se a stůně* (Vůně), *Mé květiny se rozpomněly* (Pozdravení podzimní), *a vítr hovoří jak výčitky* (Věci), *postavy žalů mých jdou v šero novoluní* (V trávě) atd.

Nezměnila se pouze poetika, ale i prostor této sbírky. Ten se projasnil, zkonkrétněl a probarvil. Na rozdíl od *Pokušení smrti*, kde převládala šedá, černá a purpurová (ve spojitosti s krví) se zde objevuje i zelená, stříbrná, zlatá, růžová, modrá, modravá, bílá, bělavá, žlutá a oranžová. V básni *Děti* se hovoří o *barvě dřímot*. Toto utváření významu prostřednictvím barev bude velice časté pro sbírku následující. Kromě barev jsou zde zastoupeny i chutě (hořkost, slanost, sladkost, trpkost) a vůně. Typické je přitom propojování různých smyslových vjemů.: *Chut' slz a krve ve vůni rozechvělé* (Květiny), *šedá hudba krásy* (Oslava noci), *slaná hudba moří* (Anděl a obloha), atd. Rovněž synestezie bude výrazně přítomna v pozdějších *Jeřábech*.

I v této sbírce jsou přítomna temná, těžká témata: smrt, osamění a bolest ... Nicméně je na ně nahlíženo jiným způsobem. Smrt zde není volána, vzývána. Zároveň není vnímána jako konec definitivní. Spíš jako začátek nové cesty, neboť je *zlatou mříží nebes*. I osamělost a bolest jsou přijímány bez pocitu křivdy – jako součást života. V předešlém *Pokušení smrti* je častým motivem hledání (hledání své podoby, svého místa ve světě, hledání smyslu). *Návrat* se s předešlou sbírkou vyrovnává. Nalézá Boha, a tím se smiřuje se smrtí (jakožto počátkem nového života), i se svým tělesným údělem (tematizováno například v básních *Proměnění*, *Tělo*, aj.). Bolest, stejně jako smrt, či osamocení tedy nezmizelo, je zde stále reflektováno, jen

jiným způsobem. To dokládá i časté užívání minulého času ve spojitosti s těmito tématy. (Anebo přímo hovoří o dávných bolestech, žalech apod.)

V předešlé sbírce byla často akcentována nákaza světa i člověka, zde se vše očišťuje – vše je omýváno, bolest je odplavována... To co se změnilo, je přítomnost Boha ve verších. Ten je explicitně přítomen ve většině básní. Bůh je zde především tichý, je přítomen ve všem, vše prostupuje, vším proplouvá, ale nezasahuje. Přesto je nesmírně důležitý, vztahují se k němu všechny prosby, naděje, je tvůrcem přírody. Proto je zde příroda (na rozdíl od první sbírky, kde popisovala konkrétní bezútěšné stavy lyrického subjektu) více vágní.

Zcela zmizely apokalyptické obrazy hrůzy: krátery, plísňe, černé trávníky atd. A objevuje se přírodní prostor čistý a krásný. Oproti *malomocným soumrakům* (Jejich stín) se zde objevuje *zelený soumrak* (V trávě). V *Pokušení smrti* se setkáváme se *stromy bez listí* (Paměť) *choré stromy* (Podoba smrti) atd. Důraz je kladen na jejich nakaženost, jejich zánik, jejich bolest, ne na ně samotné. V *Návratu* fungují přírodní motivy samy za sebe. Jeden krásný příklad za všechny.: *Tak mnohá květina má večer v korunce/v obilí s barvou dřímot hasne žlutý svit* (Děti).

Přítomností Boha ve verších dochází k proměně perspektivy – pohledu na svět. Není to tak, že by se pohled odvrátil od smrti, bolesti a osamocení. Ale smrt je *starší sestrou spánku, žal bratr radosti*. Díky přítomnosti Boha dochází k propojování protikladů, zmírňování napětí a bolesti: *Noc kolébá své hroby plné světla* (Ach o čem šeptáš noci bleďouštá).

Přestože obrazy přírody v druhé Zahradníčkově sbírce vystupují ze stínu a šera a získávají pozitivnější obrysy, jsou v určitém smyslu obecnější a působí méně naléhavě.

Většina veršů *Návratu* (především jeho první části) se odehrává v noci či na jejím rozhraní.

Do prostoru noci, večera, stmívání či rozednívání jsme často uváděni na začátku básní: *Noc jde hodinami noc mě tichem leká* (Šedé růže), *Když v noci procítám a jsem jak ve tmě tma* (Upadání), *Této noci přikryt pláštěm spánku* (Visuté zahrady), *Stál jsem před branami lesa v šeru balzamovém* (Anděl a obloha), *Když navečer stesk přede v osamění* (Věci).

Noc, večer, sen, či spánek jsou i často i v titulech básní: V noci, Večerní strofy, Kahan spánku, Jarní večer, Ach o čem šeptáš noci bleďouštá, Tmou, V polosnách, Večerní modlitba, Tak v noci procítám, Oslava noci. Oslava noci měla být dokonce původně názvem celé

sbírky.¹² Přesto se v této sbírce vyskytuje mnohem více světla než v předchozím *Pokušení smrti*.

Zahradníček o *Návratu* s odstupem času (14. 6. 1943) v dopise Janu Čepovi píše: „Jak jsem mohl takovou rozplihlost a malátnost kdy psát a dělat z toho knížku! Svíjel jsem se studem a hanbou nad takovou chudokrevnou nedožraností, falešnou zasněností, ubrečenou smyslností. Jak jsem byl zelený a hloupý! A nebyl jsem přece už tak malý zajíc, v 31. roce to vyšlo! Co s tím? Myslel jsem kdysi, že se dají z prvních mých dvou knížek vybrat nějaké básně, aby z toho byl takový malý svazek. Ale teď o tom pochybuji. Nejraději bych se těch prvních dvou věcí úplně zřekl a navždy je zavrhl.“¹³

¹² Renč, Václav: *Poesie Jana Zahradníčka, Akord*, 1932, s. 163.

¹³ *Korespondence Jan Čep – Jan Zahradníček*, ed. Trávníček, Mojžíř, Praha, Aula 1995, s. 342 – 343.

2.2 Motivy ptáků

Na rozdíl od *Pokušení smrti* nejsou zde ptáci pouhými obrysy v dálce, ale neodmyslitelnou součástí přírodního prostoru – zpívajícími obyvateli stromů a keřů. Právě ptačí zpěv, jenž byl v předchozí sbírce (až na jedinou výjimku) zcela potlačen, je nyní tím, co je ptákům nejvlastnější. *Jak květ jenž kvete a pták který zpívá*, píše se v básni Anděl a obloha.

Často je – ukryté v hnízdech či zahalené nocí – ani nevidíme, pouze slyšíme zvuk jejich hlasu.: Když v keřích za sklem dálky zamžené/pták osamělý vlhkým šerem štkal (Po dešti), *a hlasem na dně hnízd mě ze sna probudíš* (Krajina), *když soumrak zelený se snáší v ticho kraje/a vůně splývají se stříbrem v ptačích hlasech* (V trávě) apod. Spojování stříbra s ptačím zpěvem, jak je tomu v posledním z uvedených veršů, lze vidět i ve skladbách Hlasy za zdi nebo Krajina v těle.

Také v této sbírce se samozřejmě objevují v pohybu: společně s oblaky *veslují krajinou* (Plnost dětství), *vzlétají, odlétají, přilétají*, atd. Pohybují se všemi směry – jak směrem k zemi, tak směrem od ní, jak na ose horizontální, tak vertikální.

V *Pokušení smrti* (jak jsme si ukázali) byl jejich let většinou předzvěstí brzkého zániku světa – útekem z umírající země. Zde naopak v básni Hrozba oznamuje *vzlétající ptáče* příchod jara, tedy symbolizuje znovuzrození krajiny. Podzimní motiv *odlétajících ptáků* (Pokud budeme ve skladbách Děti a Závrať považovat *oceán* za metaforu pro nebe a pohyb ptáků v těchto verších tím pádem za vertikální pohyb směrem vzhůru.) nacházíme pouze v básni *Vůně*, v níž se pojí s nenaplněnou láskou: *kde nad květinami jež zvadly nerozvity/teď odlétají ptáci tři a tři*.

V letu nejsou pouze ptáci, ale i život, který v křivkách líbezných odlétá do daleka (Večerní strofy), smrt (V básni Radost, kde je vyjádřena jako *křidel smrti van.*) a čas: *stál jsem v zamyšlení nad podobou svých citů/nad křídly hodin svých letících do blankytu* (Anděl a obloha), *let hodin zelených v tvář duje z neurčita* (Jaro).

Kromě ptáků, zasazených do reálného přírodního prostoru, se s nimi setkáváme i v obrazech snových, kde *námi proplouvají* (Vůně), *přelévají do oblak/krajiny radostné a sladké tesklivosti* (Upadání) a především jsou zde opakovaně vyobrazováni, jak pijí ze srdce lyrického subjektu.: *Večerní ptáci dlouze a tiše se potápěli do mne/smáčejíce zobáčky v mém tesklivém srdci* (Krajina v těle), *mé srdce kolej na cestě již kdosi může jíti/zatím jen ptáci zpěvaví tam přilétají píti* (Obrazy), *mé srdce ptáci vypijí a sebe ztratím s ní* (Pozdravení podzimní) aj.

2.3 Motivy květin

Zatímco ptáci této sbírky se přiblížili a zkonkrétněli – dalo by se říci, že se vrátili na zem, jsou květiny naopak zobrazovány mnohem mlhavěji než v *Pokušení smrti*. Tam se objevoval i poměrně velký počet jejich druhů: zvonky, lotos, podléška, blín, sasanky, fialky, mučenky a růže. Z tohoto výčtu nám zde zbyly pouze růže, nově se setkáváme s liliemi a v básni *Visuté zahrady noc* voní jako *zkvetlý jetel*.

Lilie jsou od pradávna považovány za symbol nevinnosti a panenské čistoty. Zde se objevují ve dvou básních, přičemž v obou těchto případech si uchovávají výše zmiňované symbolické významy. Podívejme se například na poslední sloku ze skladby *Večerní stropy*:

*Neboť když světlo s tmou mi namíchají večer
po někom dalekém a tichém teskno je mi
pod jehož břemenem bych v rozechvění klečel
své starosti ztrácejí mezi liliemi*

Lyrický subjekt zde teskní po Bohu, v jehož přiblížení doufá večer po setmění. *Jsem tichý čekáje na sladké navštívení*, píše se ve druhé sloce této básně. (Jak jsme již jinde zmínili, v *Návratu* je velice často právě noc či její rozhraní časem setkávání se s transcendentem.) Pod tíhou velikosti a všemocnosti Boha (ono břemeno může být obrazně chápáno jako Kristova oběť) by chtěl pokleknout a odevzdat mu své starosti, jež by se ztratily a jeho srdce by se naplnilo nevinností, kterou zde symbolizují právě lilie.

Troufáme si tvrdit, že ve verších této básně je znázorněna touha po obrácení v teologickém smyslu, kdy zjednodušeně řečeno člověk čeká, až do jeho duše vstoupí Bůh a promění ji.

Podobně vyznívají i verše skladby *Návrat*, kde *mezi liliemi anděl sbírá vzdechy*, které odnáší do nebe, zbavuje tak trpícího jeho žalu.

Tak jako lilie se tu i růže většinou objevují za noci (respektive na jejím počátku či konci): *noc černý svátek snů se z růží něžně schvívá* (Oslava noci). Specifickým motivem této sbírky, který nenacházíme v předchozím *Pokušení smrti* ani v námi zpracovávaných sbírkách následujících, je motiv šedých růží. Ty se pojí se sněním. Ve skladbě s názvem *Šedé růže* jsou jimi ženy, které *v sen se rozpustily*. Tedy ženy jakožto *šedé růže* jsou zde pouhým snem.

Ve verši básně *Závrať: je to mdlá tvář spánku šedá růže snění*, jsou se snem šedé růže explicitně ztotožňovány.

V posledních dvou zmiňovaných básních (tak jako na mnohých jiných místech sbírky) se výrazně propojuje reálná krajina s krajinou snovou. *Jak když prostoupí se krajina a sen*, zní přímo jeden z veršů skladby *Šedé růže*. Stejně je to třeba i v básních *Upadání*, kde růže *se v spánek rozpouští*, a rovněž v básni *Květiny*.

Ve verších této básně se květiny objevují v rozličných podobách. V počátečních verších se zdá, že jde o květiny reálné.: *Krůpěje v trávě na květech se chvějí*. S plynutím veršů jsou personifikovány a čím dál víc se vzdalují své původní podobě.: *Chléb stínů lámou tekoucí světlo sají/oblékají se v krajin tesklivost/jsou obtíženy dálkami a poklekají/jako když dítě prosí o hořkost*. A když v předposlední sloce nastává večer, mění se v čistě snový obraz.: *Tvé velké květiny se v dálku proměňují/a z očí pozvolna tě začínají pít*.

Podobný obraz se tu opakovaně objevoval v souvislosti s motivem ptáků, již pili ze srdce lyrického subjektu. Celkově nám však připadá, že ptáci jsou v této sbírce častěji zpodobňováni jako prvky reálné krajiny a méně jako symbolické obrazy v krajinách snových, zatímco u květin je tomu naopak.

2.4 Motivy stromů

V *Pokušení smrti* se stromy objevují ve skupinách – ve svém hromadném strachu, smutku, utrpení atd. Pouze v básni *Má podoba*, v níž je tělo připodobňováno ke stromečku, se s ním setkáváme jako s jednotlivinou. Podobně i zde, pokud se objeví jen jediný strom, jedná se většinou o metaforu či přirovnání, mající symbolický význam.: *A pak jsem jako v listopadu strom/zetlelým listím prostírám se na zem* (Proměnění), *však pod vesmírným stromem noci plným hvězd/básníci jdou tiší a připraveni jako pro odjezd* (Anděl a obloha) aj.

Kromě toho se tu jednotlivé stromy mohou objevit jako synekdochy, jak vidíme například v básni *Návrat*, v níž radostným steskem *teskní tráva oblaka a strom*.

To jsou ale spíše výjimky, mnohem častěji než jednotlivé stromy či jejich shluky (které byly typické pro sbírku předchozí) je zde vyobrazován přímo les.

V několika básních¹⁴ se v blízkosti prostoru lesa objevuje prostor města. Ty přitom nejsou kladeny do vyhocené opozice (s městem se v *Návratu* na rozdíl od jiných sbírek nepojí negativní konotace), jsou pouze vnímány jako dva odlišné světy, jimiž ale oběma prostupuje Bůh, jenž se rozprostírá *na spánek měst a lesy* (Myšlenka). Lyrický subjekt se pohybuje v blízkosti prostoru lesa, zatímco město je v dálce a je spojováno s přáteli a s vínem.: *Stál jsem před branami lesa v šeru balzámovém/řeč hnízd a listí chtěje zachytiti slovem [...] jak daleko oranžová záře měst kde jako v snách/v zlatém oparu vína stesk přátel sahá po hvězdách* (Anděl a obloha).¹⁵

A jaké jsou lesy této sbírky? Z již citovaných veršů vidíme, že les je prostorem *balzámového šera*, živým světem, v němž se mísí ptačí zpěv se šuměním listí. Právě listím jsou stromy (potažmo lesy) často charakterizovány.: *Zastavil jsem se mezi keřem a keřem/rozhrnuje řasnaté okraje lesa* (Krajina v těle), *a lesy jak řasnaté jinotaje* (Krajina) aj. Les tedy díky stromům, jež jsou pokryty listím, působí hustým až nepropustným dojmem. Lyrický subjekt se přesto nebojí do něho vstoupit, neboť ani v nejmenším nevyvolává strach. Ba naopak – vzbuzuje úžas. Tento úžas můžeme cítit již ve výše citovaném úvodním dvojverší skladby

¹⁴ Jsou jimi básně *Hrozba*, *Anděl a obloha*, *Myšlenka* a *Navštívení*.

¹⁵ V těchto verších nacházíme zřetelné bibliografické prvky. Zahradníček se už v době, kdy psal tuto sbírku, často uchýloval do svého rodného Mastíku, nechávaje v Praze své přátele, ale i zhýralý způsob života, který ho naplňoval výčitkami. (Viz například výše citovaný dopis F. Halasovi.)

Anděl a obloha a explicitně vyjádřen je v básni *Po dešti: z neznáma blízko jak svět za lesem/jímž okouzlený žal svůj nesl jsem*.

A nejen, že les úžas vzbuzuje, ale dokonce k němu i nabádá: *ach jak je to krásné šeptá les a tráva/jenom chvíli zdržet zlatovlasý čas (Závrat?)*. Právě pocit okouzlení přírodním světem, který na některých místech této sbírky probleskuje, bude zcela určující pro sbírku následující.

Jak naprosto odlišné jsou tedy lesy a stromy této sbírky od lesů a stromů *Pokušení smrti*, v němž byly černými pohřebišti, co *schvívají smutek na děti*. Zde si naopak děti (ve stejnojmenné básni) hrají pod *stromy s kouzelnými obrysy* a usínají uprostřed jejich stínů. Stromy jsou sice *poddáni větru*, jak se píše v básni *Anděl a obloha*, ale nikde nevidíme, že by se pod jeho náporem ohýbaly nebo podlamovaly, jak tomu bylo v předešlé sbírce, kde se různě nakláněly a kymácely. Naopak, *lem lesů* je společně s městskými střechami tím nejvyšším, co ze země ční (*Hrozba*).

3. Jeřáby

3.1 Charakteristika sbírky

Třetí Zahradníčkova kniha básní s názvem *Jeřáby* vyšla v nakladatelství Melantrich v září 1933. Sbíрка je rozdělena do dvou částí. V první se téměř pravidelně střídají sonety a básně o čtyřech čtyřveršových strofách. Ve druhém úseku se kromě těchto forem vyskytují i skladby delší (Na zemi, Zpěv nedokončený, V srpnu aj.) s nestálým počtem veršů. Nejčastěji se tu ale setkáváme se střídáním deseti a jedenáctislabičného verše a s oktosylabem. A pokud jde o metrum básní, jednoznačně převládá jamb. Stejně jako v předešlém *Návratu* se i zde setkáváme s pevnou básnickou formou. Také rým je pravidelný (hlavně v první části sbírky) nejčastěji střídavý. Ve druhé polovině se (především v básních s delšími strofami) vyskytuje jeho nepravidelnost, výjimečně i absence (Výkřiky) či rým absolutní (Vír).

K výrazné změně oproti prvním dvěma knihám došlo v otázce interpunkce. Kromě otazníků napomáhají členění i čárky, tečky a vykřičníky. Rovněž se hojně využívá pomlček (např. u básní Výzvy, Doma, Odchod, aj.). *Jeřáby* se ještě více než sbírka *Návrat* vyznačují výraznou melodičností. Tu podporují i časté anafory a epifory (např. v básních Kroky, Stromům aj.) či aliterační řady.: *Skloňte se sosen sloupy jantarové (Užovka), zčernaly větve ve větru, jenž pálí (Rovnodennost)*, apod.

V *Pokušení smrti* a v *Návratu* převládala v drtivé většině veršů první osoba. V první z nich to bylo zejména proto, že lyrický subjekt tematizoval své vlastní utrpení a bezmocnost. Ve druhé pak proto, že to byl on sám, který se vztahoval k Bohu – vyznával se, prosil za odpuštění, apod. Zajímavé je, že v některých skladbách druhé sbírky a především ve skladbách sbírky první se můžeme setkat s tím, že se z veršů v plurálu přeskočí zpět do subjektivní ich formy. (Výstižným příkladem tohoto jevu jsou dvě po sobě následující sloky ze skladby Vděčnost mrtvým: *Znajíc jak třeba našich slz/nutí nás poplákat když jsme sami/Flór smutku zavěšujem na stromy s ranečkem slz/poslušni krásných jmen teskníme nad vodami//A co si počít s údělem svého těla/jež denně napájí mne hořkostí!/Motýla stesku bojím se zaplašiti s čela/aby se někdo neodvrátil tvář neochvějně příslosti.*)

V *Jeřábech* naopak „subjekt básníkův ustupuje do pozadí“¹⁶. Často se objeví až v poslední sloce (Stromům, Před bouří, Z dětství aj.) a veškerá pozornost se obrací k přírodě. Příroda, jež byla dříve pouze kulisou, je zde chápána jako dokonalé boží stvoření, je spiritualizována a stává se nejpodstatnějším námětem. Básník se naprosto cítí být její součástí. Klade se do jedné roviny s ptáky, stromy, duhou ... To zdůrazňuje i častým užíváním apostrof.: *Tobě můj větře* (Výkřiky), *vy ptáci na obloze hlíny* (Kroky), aj. A personifikací: *I bratr strom se rozpomene* – (Bezejména), v básni Hölderlin *zem hovoří povíváním vzlyků*, atd.

Celkově je krajina této sbírky je krásná a plná barev. Těch se tu vyskytuje celá škála. Navíc mají často důležitou „významotvornou roli“¹⁷. (Například v básni *Staré věci* se objevuje *barva cest*, v *Užovce zase barva pláče*.) Již v *Pokušení smrti* jsme se přitom setkali s *krajinou v barvách sudiček* (Jejich stín) a v *Návratu* se zas objevila již zmíněná *barva dřímot*. Ale zde je tento způsob popisu barev mnohem markantnější a lépe zapadá do celkového charakteru sbírky.

V *Pokušení smrti* se lyrický subjekt nepohyboval, v básni *Krev* dokonce přímo říká: *a bez útěchy váznu v šedivé závěži své tesknoty*. V *Návratu* se již v některých básních s pohybem setkáváme (např. *V trávě*, *Návrat ...*), ale ani zde nejde o obvyklý jev. Tím se stává právě až v *Jeřábech*: *jak půjdu žasna v kapkách poznáváje* (*Před bouří*), *ó jaká sláva kroužiti / kol slunce bezuzdnosti své* (*Vír*) atd. To že lyrický subjekt někam směřuje, je považováno za samozřejmé, proto se v některých skladbách explicitně hovoří o tom, že se zastaví (*V dubnu*) a setrvá v *srázném utkvění* (*Cestou*). V pohybu je ale také veškerý okolní svět: ptáci vzlétají, listí padá k zemi, dokonce i slova jsou charakterizována pohybem ... „Lze říci, že základním typem pohybu [...] je kroužení, víření, směštnávající do svého rámce široké spektrum nejrozličnějších skutečností jevového světa.“¹⁸ Tento cyklický pohyb je dle mého názoru dobře patrný například u básně *Stromům*, o níž se zmíníme později.

¹⁶ Wiendl, Jan: Kontury básnického světa Zahradníčkových *Jeřábů*, in *Česká literatura*, roč. 47, 1999, č. 2, s 161.

¹⁷ Wiendl, Jan: Kontury básnického světa Zahradníčkových *Jeřábů*, in *Česká literatura*, roč. 47, 1999, č. 2, s 197.

¹⁸ Tamtéž.

Oproti „krajní pasivitě“¹⁹ první knihy a snovým umdlévajícím veršům *Návratu*, se v *Jeřábech* setkáváme s básníkem, jenž je okouzlen světem a chce na něm mít podíl. Přestože má *nohy v tmě kořenů* chce být *účasten hvězdné práce*, chce se podílet na cizích osudech (Unisono), tetelí se v každíčkém stéblu (Výkřiky) atd. Jeho vlastní já zmizelo, najednou není podstatné a soustředí se výhradně na druhé: *Větry bych rozepjal, jejich silou bych sytil/ žíznících žízeň, lačnost lačnicích* (Prosba na předměstí). Svět je nehotový a on je zde, aby oslavoval Boha (K jaru). Smrt už pro něj přestala být „sladkým pokušením“ naopak chce *z budoucích pramenů pít*, neboť dosud zde *neřekl dosti* (Na zemi). Z veršů je patrné veliké odhodlání: *kam pro svou tíhu více nemohu / má slova ohňová ať aspoň jdou* (Cestou). Básník se *odhodlal a zřeknul* (Výzvy) a volá: *jaké bohatství - nemít - /a přece pánem všeho být* (Vír). Zde by bylo dobré zmínit rok 1932, kdy učinil Jan Zahradníček slib chudoby.²⁰ To nám může pomoci pochopit tak naprosto protichůdné verše z básně *Lítost z Pokušení smrti.: Řeč studní a větrů jak výron modliteb/ na rtech se chvěje a stíny slzavého údolí/ za okny potřásají svými chocholy/ a sníh se sype na můj chléb*. A básně *Povzbuzení z Jeřábů: Ať s praskotem se zřítí krov/ ať sníh se sype na můj chléb/ tím svobodněji bez kleteb/ pak rozletí se ptáci slov*.

¹⁹ Fučík, Bedřich: *Cestou k La Salettě*, in *Píseň o zemi*. Praha 1994, s. 60.

²⁰ Komenda, Petr: „Tolik krásných věcí s tak malou vírou“, in *Víra a výraz: sborník z konference „-bývalo u nás zotvíráno-“*, Brno, Host 2005, s. 140.

3.2 Motivy ptáků

Pokud bychom měli *Jeřáby* charakterizovat s ohledem na přírodní motivy, označili bychom je za sbírku ptáků, stromů a větru. Tyto motivy se totiž objevují téměř v každé básni a dle našeho názoru, nejvíce utvářejí krajinu i celkový charakter této sbírky, což lze dobře vidět například v básni Venku.

Věnujme se ale nyní motivu ptáka. Kromě ptáků v jejich obecné podobě se zde poměrně často (ve srovnání s předchozími knihami) setkáváme i s jejich jednotlivými druhy, jimiž jsou: orli, skřivani, kukačky, holubi a racci. Ve sbírce první je tematizován křik kohoutů v Halasovské laděné verši básně Pokušení smrti²¹, obrys vlaštovek v dále (Jejich stín), *hlas hrdliček* v nezvykle idylicky zobrazované krajině skladby Tesknice a poprvé zazní název ptáka, který bude mít výsadní postavení v Zahradničkových příštích dílech.: *Až pod oblohou osleplou krajina liduprázdná jen/bez chodců oráčů a skřivanů bude se rozkládat/tak truchlivá* (Tvář zla). Přestože se v této básni ve skutečnosti hovoří o krajině *bez skřivanů*, cítíme, že tento pták je vnímán veskrze pozitivně, neboť právě i jeho absencí je země bezútěšně pochmurným místem k žití. Skřivan (respektive skřivánek) je přítomen i v *Návratu* ve vrších básně Krajina v těle, kde je spojován se zpěvem a vnímán velice pozitivně, což ostatně naznačuje už samo užití deminutiva.

V *Jeřábech* se skřivan objevuje dvakrát. V obou těchto případech je spojován s letem k nebi – v básni Doma přímo *v modro taje*. Ve verších skladby V čase zas jeho vzletání symbolizuje život přírody: *ať vrátí se znova, ať skřivan zas vzlétá/ať růže a červánek přestane mřít!*

Celkově se ptáci této sbírky pojí se slovy.: *Ó vnořte se slova lahodné řeči,/jak orli ke svým kořistem.//Ó leťte* (V čase), *pak rozletí se ptáci slov/až zobat budou z blankytu* (Povzbuzení), *kam pro svou tíhu více nemohu,/má slova ohňová ať aspoň jdou,/ať kovově mi zobou oblohu,* (Cestou). Dále také s kroky, cestou, životní poutí.: *Ó kroky, vy druhové tíže mé,/vy ptáci na obloze hlíny, [...] kde vzlétly jste – vás zdržet lze jen stěží.* (Kroky), *za všemi ptáky na cestu se dal/klesaje jako ten, kdo znovu vzlétá.* (Nahoře a dole), *hodiny, kroky a orli mí,* (Beze jména).

²¹ Kohout plaší smrt je sbírka Františka Halase z roku 1929, která obsahuje stejnojmennou báseň. Zahradničkův verš: *před jitem kohouti křikem plaší prchající záhrobí*, je zjevnou aluzí na tuto sbírku.

Motiv ptačího zpěvu byl velmi výrazný už v *Návratu*, zde se ale nově váže ke chvále Boha.: *Co v zanícení boží chválu/jak varhany, žluť kovů a ptáci vzkřiklo by. (Nástup), hosana ptačí na výsostech/mne poslouchati dále nech* (Na zemi).

Ptáci mají blízko k nebi (dokonce nebe samo je v básni *Výzvy* popisováno jako *oblast kukaček a modra*) a potažmo i k Bohu. Už v předešlé sbírce se o nich hovoří jako o zvířatech, co Bohu patří: *a byli tví jak andělé a ptáci* (Hrozba). A i zde jsou takto na různých místech tematizováni. Jsou si *rájem jistí* (Dvojzpěv jitra), pospíchají k němu (v básni *Masky: pták k ráji chvátá*), a to *kratší cestou* (Beze jména) než my lidé.

3.3 Motivy květin

Na rozdíl od ptáků či stromů nejsou květiny v této sbírce příliš častým motivem. Pokud se ale objeví, jsou většinou vyobrazovány jejich jednotlivé druhy. A počet těchto druhů se od předchozího *Návratu* značně rozrostl.

Setkáváme se tu jak s nejčastější čtveřicí květin *Pokušení smrti* (sasankou, fialkou, mučenkou a růží), tak s lilií, která byla nově tematizována v *Návratu*. Dále tu nacházíme: laskavec, upolín, bodlák, leknín, zlatohlav a blín. (Ten byl ale již přítomen v básníkově prvotině.) Většina těchto květin se však ve sbírce objeví pouze jednou (kromě růže, jež byla hojně užívána i v obou předchozích sbírkách, a lilie, která je zde ztvárněna ve dvou básních). Jen výjimečně tu můžeme květiny vidět v jejich obecné podobě nebo zastoupené synekdochou: *A stvoly pozdvihnou se v tenkém chvění/a vůně k barvám budou přidány* (Před bouří), *květy zahleděné jinam* (Výzvy).

Jedná se tedy o opačnou tendenci oproti předchozí sbírce, kde byly květiny nekonkrétní a často pouhými snovými obrazy.

Zjednodušeně by se dalo říci, že ve sbírce se objevují dva druhy květin. Květiny krásné, s nimiž jsou běžně spojovány konotace pozitivní a které tu mají většinou symbolický význam. A květiny obyčejné, často vnímané jako ošklivé či zbytečné (na něž je tu ale nahlíženo novým způsobem), které jsou vyobrazovány jako součást přírodního prostoru.

Symbolické významy mají například v básni *Per amica*²², v níž se objevují dokonce tři druhy květin. Ve druhé sloce se píše: *laskavec a růži svázali jsme,/rozlomili chleba přátelství –*. Nejde o náhodný výběr květin nebo kupříkladu pouze o jejich barevnou symboliku, ale laskavec je květina, které se připisuje moc získat lásku a růže lásku symbolizuje (je také spojována s krásou a čistotou). Květiny zde tedy představují pocity, jež lyrický subjekt k přítelkyni chová, a pocity, které pro něj charakterizují jejich přátelství. Třetí květinou této básně je lilie: *ale já, jenž tolik toužil jsem k matkám,/k tmě a k příbuzenství s lilií*. Podobně jako v *Návratu* je zde lilie spojována s nevinností a čistotou. V křesťanské symbolice je také symbolem Panny Marie. Tak bychom jí možná mohli vnímat spíše v básni *V srpnu: již odešla ta spanilá lilie bílá/jež slávou chladivou mé čelo ověncila*.

²² *Per amica* znamená v italštině pro přítelkyni. Tato báseň je pravděpodobně psaná pro básníkovu přítelkyni Jitku Fučíkovou. Ve sbírkách, kterými se zde zabýváme, jí Zahradníček přímo či nepřímo věnoval řadu básní.

Pro představu uvedeme ještě některé další příklady květin, u nichž dle našeho názoru, převládá význam symbolický nad konkrétním.: *V žlutý večer plný žalování/náhlá růže nade mnou se sklání – /kosých slov a záští zbaven žít (Zastavení), tam melancholii jdou z bílých růží pít/dni lásky bázlivé (Odchod), teď u pat kříže se fialky rozvoněly/v předpekli lesa zazpíval pták (Paškál).*

Do druhé skupiny květin patří například upolín, v jehož žlutých květech leží mrtvá užovka ve stejnojmenné básni. Nebo také bodlák, znázornovaný ve skladbě Doma: *bodlák druh střepů na rumišti plá*. Ve verších básně Dvojzpěv jitra: *hle začal den a růže i blín/se otáčejí po jase*, se nám odkrývá způsob nazírání na květiny, který je příznačný pro následující sbírku *Žiznivě léto*.

3.4 Motivy stromů

Stejně jako u dvou předešlých motivů se i stromy této sbírky rozrostly o své jednotlivé druhy: olše, topoly, modřiny, sosny, břizu a palmu. Zatímco v *Pokušení smrti* jsme se mohli setkat ve verších skladby Vděčnost mrtvým se *zelenouústými břízami* (což byl nezvyklý a zároveň jediný případ, kdy byl zpodobněn konkrétní druh stromu, který se ještě navíc pojil s pozitivními konotacemi), v *Návratu* se žádné reálné druhy stromů nevyskytují. V básni *Hrozba* je pouze spánek připodobňován k *vrbě smuteční*.

Oproti zbylým dvěma pojednávaným motivům jsou stromy v *Jeřábech* velice často personifikovány.: *Průvod stromů bez ptáků a listí/kráčí krajem v soumrak předjarní* (Z dětství), *a do vlasů mi zase napadaly/střepinky ráje se stromů, jež spaly* (Neklid), *jak palma tak, jež tančí nad hlubinou*, (Rovnodennost) atd.

Stromy (respektive koruny listnatých stromů) znázorňují zde cyklické plynutí času.: *V něm stromy mohu mít a dům/a listí bude střídat čas* (Vír), *dny plynou kolem nás jak zelené sály* (Paškál), a velice působivým příkladem této cykličnosti je zde báseň *Stromům*.

V opozici k motivu ptáků symbolizují stromy v *Jeřábech* stálost. Jsou opakem pohybu a cesty. Velice příznačně je to vyjádřeno v básni *Venku*.: *Kdybych byl stromem/místo svých lehkovážných cest/jak výkřik rozpjat mezi nebem, zemí*. Nebo v básni *Cestou*.: *Kdy nové kraje na staré se vrší,/kdy na vsi rozhozené namátkou/a na stoleté lesy teple prší*. Pohyb se u nich vyskytuje jen prostřednictvím větru.: *Zelená udatenství smrků vlají* (Návštěva), *nad spleť větví jimiž vítr třese*, (Neklid), *co tíhy v kývání břízy* (Zpěv nedokončený). Patrné je to rovněž z přívlastků *zelený a listnatý*, jež se zde větru přisuzují. Stromy jsou zkrátka *obydlí větrů nikdy neztišená*, jak se píše v jim věnované básni.

Rovněž je lze chápat jako protiklad k ptákům v tom smyslu, že odkazují dolů k zemi.: *A dole klas a strom se rozševlí* (Před bouří), *tam klesneme/kde rozplývá se strom a žena* (Nahoře a dole). Jejich koruny se rozprostírají nad námi.: *Nad svatou nutnost našich konání/listnatý prostor hlavu naklání*. (Dvojzpěv jitra). Ale zároveň jsou stejně jako my spjaty se zemí. Tím k nim má člověk blíže než k ptákům. Stejně jako oni se *pod hvězdami prostírá* (Povzbuzení). To stvrzuje i lyrický subjekt, když hovoří o *bratru stromu* (Beze jména).

4. Žíznivé léto

4.1 Charakteristika sbírky

Žíznivé léto vyšlo v nakladatelství Melantrich jako v edici Poezie v dubnu 1935. Sbíрка se původně měla jmenovat jako jedna z básní – Černý bez, ale na radu Bedřicha Fučíka, byl název nakonec změněn.²³ Za tuto sbírku obdržel Zahradníček v listopadu 1936 Máchovu cenu města Prahy. Básník o ní píše Miloši Dvořákovi: „...ráno pojedu do Prahy. Chci tam kromě jiných věcí odevzdat rukopis sbírky v Melantrichu a jsem z toho hrozně nespůj. Cítím v sobě selskou odolnost a houževnatost, ale zdá se mi někdy, že jdu moc pomalu ... Ale je to se mnou tak a vidím to teď už zřetelně, že vývoj v mých básních je myslitelný jenom když sám v sobě se pohnu z místa, na němž jsem. Technika a rutina mě nezachrání, jako třeba Nezvala“²⁴. Básně této sbírky vznikaly v letech 1933-1935, tedy v době, kdy žil básník u svého přítele Emanuela Frynty ve Slapech u Prahy. Toto období svého života považoval za jedno z nejšťastnějších.

Kratší, zhuštěné, melodické verše *Jeřábů* se zde rozrůstají, a mohutní. Vyjádřeno slovy Bedřicha Fučíka „píseň se mění ve zpěv [...] taneční rytmus přechází v rytmus pracovní“²⁵. Pro tuto sbírku jsou typické spíše delší verše se složitější syntaxí, častými přesahy a inverzemi. V rámci jedné básně se objevuje i značná rozkolísanost v délce veršů. Například v básni *Večer na vesnici* má nejkratší verš 8 slabik a nejdelší slabik 17, ve skladbě *Krajina ledňáček* 4 a 15. Kratší verše přitom bývají často umístěny na konce slok (*Ohně*, *Nad kolébkou*, *Betlém...*). Jsou zde i básně s pravidelným střídáním dlouhých a krátkých veršů (*Černý bez*, *Za deště*). Ve skladbě *Za deště* se střídá celý alexandrinský verš se svou poloviční variantou, zároveň je báseň komponována jako italský sonet.

Celkově se rozrůstá i délka slok. Kromě dvou sonetů (*Za deště*, *Večer tříkrálový*) a básní tvořených pravidelnými čtyřveršími (*Nad kolébkou*, *Podzimu*, *Věnování aj.*) se často objevují sloky delší, mající 5 až 8 veršů, nejčastěji ale šestiverší (*Psí dni*, *Žízně*, *Zvony*, *Třicetiletý*, *Bujará chudoba...*). I v této sbírce převažuje (pro Zahradníčkovu tvorbu typický) rým

²³ Zejda, Radovan: *Byl básníkem! Život a dílo Jana Zahradníčka*. Tišnov 2004, s. 44.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Fučík, Bedřich: *Cestou k La Salettě*, in: *Píseň o zemi*. Praha 1994, s. 62.

střídavý, poměrně častý je ale i rým sružený (např. básně *Psí dni*, *Věnování*, *Skřivan v oblacích*).

V některých básních dochází k cílenému porušování rýmových schémat. Například ve skladbě *Po žních* se pravidelně rýmují dva po sobě následující verše. V poslední sloce je však schéma pozměněno na AABCCB, čímž je čtvrtý verš (*a já se neděsím zlou výhni proniknut –*), kde nezazní podvědomě očekávaný rým, více zdůrazněn a i celý závěr skladby vyznívá díky porušení splývavosti veršů naléhavěji. Často jsou do jinak rýmovaných básní (např. *Prázdné pokoje*, *Ruce Mariiny*, *Večer na vesnici*) vkládány verše, které se s ostatními nerýmují. V básni *Večer na vesnici* se kromě toho objevuje i rým vzdálený, kdy se poslední verš první sloky rýmuje až s posledním veršem sloky následující. Báseň *Žalm* je psána v uvolněném nerýmovaném jambu. Nerýmovaná je i poslední skladba, která je v rozložitém volném verši s velkým počtem daktylských stop. Daktylskými stopami jsou nesený i jiné básně (např. *Betlém*, *Černý bez...*), celkově ale i v této sbírce převládá metrum jambické.

Oslavný tón předchozí sbírky, je zachován i zde. Objevuje se značné množství anafor (*Básníci*, *Cesta domů*, *Prázdné pokoje*, *Večer na vesnici...*), refrénů (*Betlém*, *Bujará chudoba*, *Děti na jaře...*) a exklamací (*ó pro sebe už nechci slova ztrácet – Krajina ledňáček*, *Ó kde jsem byl a čím jsem jedl sílu – Skřivan v oblacích*). Ty jsou velice často zároveň i apostrofami (*ó smrti*, *smrti blízká – Večer na vesnici*, *Ó melancholie ty znáš – Prázdné pokoje*, *Ó cesto, k mým chodidlům přilni se a ved' mne – Cesta domů*). Zároveň se ale mnohé verše vyznačují určitým ztišením, jakousi závažnou obřadností. Tu podtrhuje jak již zmiňovaná mohutná rozloha veršů či slovosledné inverze, tak i užívané lexikum.

Přírodní prostor této sbírky se ještě více zkonkrétňuje. Objevují se rozličné druhy stromů, keřů, zvířat, ptáků a především květin. Nově je ve sbírce tematizován venkov. Také se tu více než v jiných knihách setkáváme s krajinou města, která „obnažuje bolestnou trpkou zkušenost lidské existence“²⁶.

²⁶ Wiendl, Jan: *Krajina, člověk, víra. Konfese, ideologie a poesie v předválečném Zahradníčkově díle*, in *Vizionáři a vyznavači: k otázce sepjetí řádu umění a života v české poezii první poloviny 20. století*, Praha, Dauphin 2007, s. 230.

Básnická sbírka *Žíznivé léto* je částečně zasazena do konceptu liturgického roku. Báseň Betlém představuje Vánoce, stejně tak *Večer tříkrálový* svátek tří králů. Podobně tematizuje svůj titul i skladba *Květná neděle*. Tyto tři však nejsou zdaleka jedinými. Skladba s názvem *Ohně* by dle našeho názoru mohla být též vykládána jako liturgický svátek, přesněji jako slavnost seslání Ducha svatého, který je tradičně připodobňován k plamenu. Obecně mají básně často podobu modlitby. Kupříkladu *Hromnice* jsou nádhernou pokornou prosbou k Panně Marii o její přímluvu a pomoc.

4.2 Motivy ptáků

Podobně jako v *Návratu* a v *Jeřábech* i v tomto díle je častým motivem motiv ptačího zpěvu, přičemž se zde objevují dvě jeho polohy. Buď se jedná o běžný zpěv ptáků.: *Zvonění sýkorek se z korun stromů hlásí,/v hájích se rozehrály sladké koncerty* (Květná neděle), *i v hrdlech ptáků cukr zjitřený* (Ohně). Nebo je v něm nesena prosba k Bohu či oslavou jeho království.: *S pokřikem vrabců zní mé miserere [...] ve větvích ptáci plody zpívající/zvěstovali mi zemi budoucna.* (Třicetiletý).

Ze všech druhů ptáků, jež byli vyobrazováni v předešlé sbírce, nám tu zůstává pouze skřivan, který je přítomen ve všech námi zpracovávaných sbírkách. Nově se tu objevují: vrabci, sýkorky, kohouti a holubice.

S holubicí se setkáváme v básni *Nad kolébkou*, v níž je k ní, jako k symbolu Ducha svatého, přirovnáváno nevinné čelo novorozeněte. V poslední skladbě *Žíznivého léta* s názvem *Cesta domů*, která tematizuje události pašijového týdne, a je zároveň rozsáhlou modlitbou, odkazují kohouti k příběhu Petrova zapření Ježíše Krista.²⁷ Opakovaně je v této sbírce zpodobňován skřivan, kterému je dokonce věnovaná jedna z básní.

Domníváme se, že ve skladbě *Třicetiletý* převažuje spíše jeho význam konkrétní.: *Bože, jenž stvořil jsi noc, skřivana a zmiji.* (Tedy obraz Boha jako tvůrce všeho, tedy i zmiňovaných tří atributů.) Zatímco v *Cestě domů* se jedná o zjevný symbol Krista, jakožto pravé cesty, v kontrastu ke zmiji, znázorňující d'ábla a hřích.: *Ne že bych skřivana zavrhl a zvolil si zmiji.* Rádi bychom krátce pohovořili o básni, ve které dle našeho názoru, dochází k prolínání obou těchto významových rovin.:

²⁷ [LUK 22,61]

Skřivan v oblacích

*Z hrud kouří se a slunce žhne, závěje rozmetány,
pod krovy blankytné skřivany františkány
dnes slyším vracet se a s nimi věci prosté.*

*Všechno, co z líhni tlačí se a chvěje se a roste,
vše, co v své křehkosti jsouc odolné přec trvá,
kukly a slepá štěňátka, pod sněhem tráva prvá,
v skřivánčí písni nad cimbuří krajín
já slyším zaznívat a v dechu svém se tajím.*

*Ó kde jsem byl a či jsem jedl sílu,
zatímco nezpívals a pole spala v bílu?
Bušilo na tmú srdce mé, bušilo srdce v zvonech
a soud se hromadil jak hořkost na záhonech.
Teď však, co vznášíš se, netřeba ani bát se,
že rány egyptské snad dolehnou už vkrátce,
že vzdušné paláce tvé smrti ohroženy,
když zniš nad dílem oráčů, nad hlinou, nad kořeny.*

*A já – obrácen navždy k tomu, co jest –
do tvého jáсотu jsem vešel na svou pěst.
Vše spočteno, vše zvaženo i výmluvy už není,
stačí jen věci několik zřejmých jak světlo denní,
kraj nehne se a vítr spí, oblaka poslouchají,
navždycky kouře měst odváty pryč se zdají,
a jak by stříbra nebylo krom stříbra v hrdle tvém,
zbavena zrady oddychuje zem.*

Přícházení jara na začátku skladby je neseno motivem žhnoucího slunce, modrého nebe a přilétáním zpívajících skřivanů. Ti jsou tradičně vnímáni jako symbol jara a pokory, která je zde navíc umocněna zvolenou personifikací²⁸, jejímž prostřednictvím jsou konotace, vážící se ke skřivanům, rozšířeny o prostotu a skromnost. Následující verše krásně popisují přírodu, jež se chystá probudit po zimním spánku do jara. Zatím je ještě schovaná, ale tušíme ji právě v *skřivánčí písni*, kterou je lyrický subjekt bytostně okouzlen.

Další slokou vstupují do básně prvky, které zde podle nás vnímání skřivana jako čistě přírodního motivu problematizují. Jedná se především o motivy: zvonů, soudu či egyptských ran. Kvůli přítomnosti výše zmíněných motivů jsme došli k názoru, že skřivan představuje v této části básně Krista, který se stal jedním z lidí a zná každou starost člověka. Proto ve chvíli, kdy skřivan nezpívá, má lyrický subjekt pocit, že je ztracen.: *Ó kde jsem byl a čím jsem jedl sílu,/zatímco nezpívals a pole spala v bílu?* Další motiv, jenž naznačuje, že by tu skřivan mohl symbolizovat Krista, se objevuje ve dvojverší.: *Bušilo na tmu srdce mé, bušilo srdce v zvonech/a soud se hromadil jak hořkost na záhonech.* Součástí liturgie Zeleného čtvrtka je tzv. Odlétání zvonů, kdy po celých pět minut bijí všechny zvony bez přestání. Tento obřad má reprezentovat odchod Ježíše na smrt. A až do neděle, kdy podle křesťanské tradice Kristus vstal z mrtvých, se neozve žádné další zvonění. Tímto zasazením do období Velikonočního Tridua se nám jeví motivy soudu a hořkosti více než logické.

Zmiňované neblahé události jsou však jakoby zapomenuty ve chvíli, kdy se skřivan vrací. Dvojverším: *Ted' však, co vznášíš se, netřeba ani bát se,/že rány egyptské snad dolehnou už vkrátce,* se výrazně proměňuje celková atmosféra básně. Tuto proměnu vidíme také ve třetí sloce, zejména v jejím posledním trojverší: *navždycky kouře měst odváty pryč se zdají,/a jak by stříbra nebylo krom stříbra v hrdle tvém,/ zbavena zrady oddychuje zem.* Máme za to, že je zde popisována odměna, kterou Jidáš Iškariotský dostal za zrazení Ježíše.²⁹ Svým vítězstvím nad smrtí ale Kristus dosáhl odpuštění za všechny zlé skutky světa, včetně tohoto. Poslední zajímavý obraz, který bychom chtěli zmínit, se nachází v prvním verši třetí sloky: *A já – obrácen navždy k tomu jen, co jest –*. Lyrický subjekt se na tomto místě obrací k Bohu.

²⁸ Františkáni jsou žebraví mniši, kteří vyznávají chudobu a prostý způsob života. Tento řád je pojmenován po svém zakladateli Františkovi z Assisi.

²⁹ [Mt 26,15]

Podobnými slovy totiž Bůh sám sebe označuje v rozhovoru s Mojžíšem, když se mu zjevuje jako ohnivý keř.³⁰ Odkazy na Mojžíše a události spojené s odchodem Izraelců z Egypta, které se v této básni vedle sebe objevují, jsou pravděpodobně zdůrazněním úzkého vztahu židovských a křesťanských Velikonoc.

³⁰ [Ex 3,14]

4.3 Motivy květin

Při popisování květin třetí sbírky jsme zmínili, že básník začíná nově tematizovat druhy, jež nejsou obecně pokládány za krásné. Zapomenuté květiny, které rostou v ústraní na vlhkých rumišťích apod. Zde je tato tendence ještě více umocněna. A „programově“ vyjádřena v skladbě Černý bez. *Druhé střepe a rumiště vlhkého svědci, /kopřiva, lopuch a bez, /vzchop se, buď malířem škaradých věcí, /mi říkají dnes* – zní druhá sloka básně, ve které jsou tyto tři rostliny kladeny do kontrastu s růží a jasmínem, všeobecně pokládanými za krásné. A ani básník je nezavrhuje, pouze chce nyní ve svých verších zpodobňovat *hořčí a drsnější sad*. Důležitým motivem básně je Panna Maria, která *zahraje na věci krásné i na šeredné a dokonce víc nežli krásné úsměvem slunce je schvátí*. (Podobné verše jsme četli již v *Jeřáběch* v básni Dvojzpěv jitra: *hle začal den a růže i blín/se otáčejí po jase*.)

Ve skladbě Psí dni jsou zase barevné křehké květiny, které trpí v úmorných vedrech letního počasí, dávány do protikladu k *hluchavkám a drsným lopuchům*.

I v *Žlznivém létě* se setkáváme s květinami vznešenými. Především v básni Věnování, kde se objevují růže, kosatce a lilie. Tato báseň je laděna velice podobně jako *Per amica z Jeřábů*. (A pravděpodobně je i psaná pro tu stejnou osobu.) Tradičně jsou růže spojovány s láskou, kosatce s půvabem a lilie s čistotou. A v křesťanské symbolice se všechny tři květiny váží k Panně Marii. Domníváme se, že v této skladbě promlouvají květiny především jako zmíněné symboly, soudě i podle toho, že je celá koncipovaná jako chvalozpěv.

Celkově se (co se druhů týče) ve sbírce objevují: fialky, růže, jasmín, lilie, kosatce, třezalky, pampelišky, chmel, hluchavky, bodláky, kopřiva, bolehlav, lopuchy (a keřovité rostliny jako hloh či bez). Méně často se s nimi setkáváme v obecné podobě: *rozhodí hvězdy, květiny a ryby* (Básníci), *nádhero skrytá v řeřavícím kvítí* (Krajina ledňáček) apod.

Příliš časté nejsou ani personifikace nebo přirovnání prostřednictvím květin.: *V slábnoucím slunci růže náhle vzňaté/zpívají tiše vaši přítomnost (V září), a naše srdce růže myslící se rozpomíná/tak málo jen* (Žalm).

4.4 Motivy stromů

V *Žíznivém létě* nejsou stromy tak stěžejním motivem jako v předešlých *Jeřábech*. Také jsou zde častěji zpodobňovány lesy než stromy jako jednotliviny či jejich různé druhy. Z těch se tu objevují pouze lípy, smrky, jíva a opakovaně znázorňované jabloně.

Celkově se ale pojí s podobnými tématy. Stálost symbolizují například v básni *Večer na vesnici: Nestejně určen čas, přečká strom hospodáře, však rychleji než on tu přešly věrné tváře/koní a psů, již sloužili nám*. Také zde se pohybují jen díky větru, což vidíme třeba v básni *Večer tříkrálový: Jak černý les má duše se slávou otřásla*. Nebo v symbolických verších básně *Žalm: Má pravdu vítr ohýbající strom na horách*. Zde se nám vybaví vyčítavé verše z básnickovy prvotiny: *Obsáhlý smutek mého těla jež podobno jsouc stromečku/se naklání* (Má podoba). Ačkoli vytržené z kontextu, vypovídají tyto úseky mnohé o básnickově proměně pohledu na svět i sebe sama.

Kromě stálosti znázorňují i stromy *Žíznivého léta* cyklické plynutí času. Setkáváme se tu s podobou stromů či listů různých ročních období: *Hle, aleje tvých lip už k jaru procitá* (*Smrt Valdštejnova*), *Jako by snily o chladnějším dešti, /o polednách jabloně v bílé výhni třeští*. (*Po žních*), *když jeseň vytepává listů skvost* (*V září*), *Zelený sníh vystřídán bílým na jabloni* (*Večer tříkrálový*).

Nově je v této knize pomocí stromů znázorňován domov: *domovy naše s lesy, se stráněmi* (*Hromnice*). Ačkoli velmi rozdílně, byl domov (ve stejnojmenné básni) charakterizován stromy i v *Pokušení smrti: a domov teskný chorobince stromů*. Důvěrnou podobu krajiny čtvrté sbírky pomáhá vytvářet i častý motiv jabloně.: *K obrazu ve vodě hovoří jabloň řečí přímou*. (*Večer na vesnici*) aj.

Celkově jsou stromy (oproti květinám a ptákům) mnohem častěji personifikovány, ale zároveň se k nim mnohem méně často přidružují symbolické významy. Výjimku by snad mohl tvořit verš ze skladby *Cesta domů: však v utkvění jistém se rozpráhl strom*, který by se (vzhledem k celkovému ladění básně) dal vykládat jako symbol kříže.

5. Pozdravení slunci

5.1 Charakteristika sbírky

Sbírka vyšla v září 1937 v nakladatelství Melantrich v Praze. Je rozdělena do tří částí, z nichž třetí tvoří rozsáhlá báseň *Zemi mé*, která je psána ve volném verši s velkým počtem daktylských slabik. Poetika této sbírky má velice blízko k předešlému *Žíznivému létu*. I zde převažují jambické verše a neobjevuje se žádná báseň v trocheji. Rovněž se i v některých básních této sbírky setkáváme s ozvláštňováním rýmových schémat (*Svatební zvony*, *nenarozená*, aj.). Stejně tak se tu objevují básně se střídáním dlouhého a krátkého počtu slabik (*Skalní město*, *Tvář* aj.).

Zdá se nám, že se tu ještě více posiluje křesťanská symbolika a aluze na biblické knihy či různé církevní obřady. Celkově ale mají sbírky velice podobnou poetiku, což ostatně uvidíme i při rozebírání námi zvolených motivů.

Sbírku *Pozdravení slunci* můžeme nejlépe popsat pomocí dvou podstatných momentů. Prvním z nich je častá symbolika pojící se s přírodními motivy. Uvedme pro příklad verš z básně *Pouť na podzim*, který představuje Pannu Marii: *Ty však, ó révo hrozny vzácnými vždy obtížená*

Další důležitý jev bychom mohli nazvat jako používání čistě přírodních atributů pro věci, které přírodní nejsou: *stromoví stěžňů* (*Zemi mé*), *z korun vzdušných klecí* (*Po ranním klekání*), *bystřin ulic/přetékejíce do řeky hukotu* (*Velký pátek v městě*).

Konkrétnost některých křesťanských (v tomto případě přímo katolických aluzí) můžeme vidět například v básni *Pouť na podzim*, která má bezpochyby symbolizovat *Pouť na Svatý Hostýn*³¹, neboť se v ní setkáváme s veršem: *ty královno, dál žezlo blesků třímá ruka tvá*. Svatý Hostýn je nejslavnější poutní místo na Moravě, a též v České republice. Nikde jinde ve střední Evropě totiž není Maria vyobrazená s blesky.

³¹ Svatý Hostýn je nejslavnější poutní místo na Moravě a též v České republice. Nikde jinde ve střední Evropě totiž není Maria vyobrazená s blesky.

5.2 Motivy ptáků

Oproti všem předchozím sbírkám se tu až neuvěřitelně rozrostl počet vyobrazovaných druhů ptáků. Pokud počítáme doupňáky za samostatný druh, tak se jich tu objevuje dohromady třináct: kukačky, hrdličky, vlaštovice, kohouti, holubi, supi, orlové, kosi, slavík, pelikán, skřivan, krkavec a již zmiňovaní doupňáci.

Méně často jsou zde přítomni ve své obecné podobě nebo zastoupené synekdochou: *Dle úpalu tvého žhnou barvy a zpívají ptáci* (Po ranním klekání), *kdy přemírou léta a ptáků jsi vřel* (Okno z rána), *pro hlas všech úst a zobáčků* (Cesta za humny), *co zobáčků zde zotvíráno/a stébla trav kdo sčíst by moh* (Příchod jara).

S motivem skřivana se setkáváme ve třech básních: Cesta za humny, Zastavení páté a Den jediný. Pohovoříme nyní o poslední z nich. Skladba Den jediný popisuje období žní jako takových, zároveň tematizuje žně v biblickém slova smyslu, kde znázorňují poslední soud, jak o tom hovořil Kristus v podobenství o pleveli mezi pšenici.³² Dokonce by se zde dala vysledovat i rovina třetí, v níž se setkáváme s tématem eucharistie.³³ Tato tři témata se prolínají napříč celou básní, přičemž někde převládá jedno a jinde další. Ve třetí sloce jsou však přítomna všechna. Eucharistie, jakožto proměnění v krev a tělo Kristovo, je zde nesena veršem.: *Žeň bude pro tebe i pro mne, pro nás, pro ně*. Podobně hovoří při proměňování v katolické mši i kněz: „Vezměte a jezte z toho všichni, toto je mé tělo, které se za vás vydává. Vezměte a pijte z toho všichni, toto je kalich mé krve, která se prolévá za vás za všechny...“ Žně v biblickém smyslu spatřujeme zde v dvojverší: *Den jediný a všechno připraveno/pro příchod vazaček, pro země této věno –*. (Tento náš výklad je podpořen i tím, že Ježíš je v bibli zpodobňován jako ženich a církev jako jeho nevěsta, což naznačuje zároveň i jiný aspekt *Pozdravení slunci*, a sice, že básník na mnohých místech sbírky, zpodobňuje Čechy jako katolickou zemi. „Český národ básník vidí jako národ svatého Václava, těsně spjatý s tradiční církevní ideou, jež národ a vůbec lidstvo chápe jako metafyzickou spjatost

³² [Mat 13, 24-30] Citujeme zde poslední verš tohoto podobenství. „Nechte ať spolu obilí roste až do žně; a v čas žně řeknu žencům: seberte nejprve plevel a svažte jej do otýpek k spálení, ale pšenici schromazďte do mé stodoly.“

³³ [Mk 14, 22-24] Když jedli, vzal chléb, požehnal, lámal a dával jim se slovy: „Vezměte, toto jest mé tělo.“ Pak vzal kalich, vzdal díky, podal jim ho a pili z něho všichni. A řekl jim: „Toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé.“

předků, žijících a těch dosud nenarozených.“³⁴) A čistě přírodní tematizování žní vidíme v závěru sloky: *až vozy s mandelí zavěsí na jabloně/na pozdrav večerů korouhve ze stébel.*

Přestože je tato báseň protkána značným množstvím symbolických významů, vnímáme zde skřivana (Na rozdíl třeba od skladby Skřivan v oblacích, jíž jsme se zabývali v *Žíznivém létě.*) jako motiv čistě přírodní.: *Zpěvem se rozjiskřil naposled v slunci skřivan/od jitra jása je již k tomu, který vzýván/zemí a mořem, všemi hvězdami.*

Jinak je tomu v básni Cesta za humny: *když skřivan byl mi vůdce.* Zde je dle našeho názoru možné, pokládat skřivana za symbol Krista, jakožto cesty světa, jehož se rozhodl lyrický subjekt následovat. Jako symbol Krista bychom ho mohli považovat možná i v básni Zastavení páté, která popisuje část křížové cesty.

³⁴ Wiendl, Jan: Krajina, člověk, víra. Konfese, ideologie a poesie v předválečném Zahradníčkově díle, in *Vizionáři a vyznavači: k otázce sepjetí řádu umění a života v české poezii první poloviny 20. století*, Praha, Dauphin 2007, s. 235.

5.3 Motiv květin

Vyobrazování květin se od předešlé sbírky téměř neliší. I zde se setkáváme s jejich rozličnými druhy: růže, karafiát, slunečnice, fialky, sněženky, mandragory, zvonečky, hluchavky, hrachorem, mečíky či blatouchy.

V básni Příklad jara jsou opět dávány do protikladu obecně negativně vnímané květiny s květinami krásnými, přičemž se zde na tento jejich kontrast nahlíží zcela obráceně: *At' třeskem žlutě slunečné/se houslím konvalinek rouhá/blatouch ve sveřeposti své*. Tematizování ošklivých a opomíjených květin, jež se mihlo už v *Jeřábech*, bylo zcela dominantní pro knihu *Žíznivé léto*.

Symbolický význam má například hloh v básni Svatodušní svátky: *ó hlohu tvrdých bodlin*, který znázorňuje Kristovo utrpení. *Mandragory zhoubné* jsou zase v básni Pozdravení slunci symboly zla a hříchu. V básni Narozená, je novorozená holčička *vrstevnicí sněženek*, které znázorňují její čistotu. A *růže dubnová* je zde zas symbolem krásy a lásky.

S květinami této sbírky se ale často nepojí žádné specifické konotace, pouze zde dotvářejí přírodní prostor.: *Růže na zahradách spí pod kryty slaměnými* (Advent). Nebo poukazují (ve svých rozličných druzích) na rozmanitost přírody.

Vidění národa zhuštěno v tobě jak v jádru/strom celý (Zemi mě). *Ó pane jak po padlém stromu prázdno zde zůstalo po něm* (Odchod)

5.4 Motiv stromů

Vyobrazování stromů se od *Žiznivého léta* příliš nezměnilo. Nejčastěji zastoupeným druhem je tu nadále jabloň. Dále se zde setkáváme s lípami, borovicemi a sosnami, hrušněmi a jilmy. Spojitost s minulou sbírkou můžeme vidět i v častějším užívání obecného označení strom, než jejich konkrétních druhů. Možná také díky tomuto rysu, vystupuje i zde motiv stromu velmi variabilně. Uvedme si některé příklady.

Také v *Pozdravení slunci* stromy symbolizují stálost a dávnost věků.: *Stromu se dovolávám, který ještě stoje/snad znáti bude kroky mé a slova moje* (Svědectví), *o každé početí/kruh každý ve stromech* (Rekviem).

Velice často jsou i zde stromy personifikovány (Například ve skladbě Advent: *průvody stromů lomí rukama.*) a znázorňují cyklické střídání ročních dob.

Jaro spatřujeme ve verši skladby Zastavení páté *do korun jabloní v rozpuku pohlížejíc.* Zimu zas zpřítomňují verše Adventu: *a blízkost zimy/se prázdňem prostírá kmen od kmene.*

O něco častěji než v předchozím *Žiznivému létu*, jsou s nimi spojovány pochmurné obrazy. Jako například znázornění smrti: *s hrozbou trosek na lesnaté římse* (Rekviem), *kudy smrt, kde palič plížil se a pohromy/do oken svátků hřímající lehly na stromy* (Cesta za humny)

Čistě symbolický význam stromu přisuzujeme v básni Po ranním klekání, kde dle našeho názoru představuje kříž.: *Křest ohně přijme strom i tvář.*

V *Pozdravení slunci* se nově setkáváme se stromy v pohybu: *Ať hřmí ať stromy na pochodu/ libají listím vzduch i vodu* (Příchod jara), *v zelených postrojích ořové stromů pádit chtějí* (Svatební zvony).

Variabilitu použití motivu stromu podtrhuje i následující úryvek, ve kterém je dokonce i město charakterizováno prostřednictvím stromů, jež jsou ve verši navíc kladeny na první místo.: *A město se stromy a střechami modlí se stojíc.*(Poledne nad městem)

Závěr

V naší práci jsme se pokusili o vhled do motivů ptáků, stromů a květin prvních pěti sbírek Jana Zahradníčka. Naším cílem bylo postihnout jejich jednotlivé proměny, a tím i proměny celkové poetiky daných sbírek. Nejprve se tedy zmíníme o proměně jednotlivých motivů napříč sbírkami, a pak se pokusíme získané závěry zobecnit.

Od stínů zakrsajících v dálce k symbolu Krista. Tak by se jednou větou dala vyjádřit proměna ptáků od první Zahradníčkovy sbírky k páté.

V *Pokušení smrti* byli ptáci tematizováni především ve svém odletu z umírající krajiny. V *Návratu* se sice vrací zpátky na zem a jsou zpodobňováni nejvíce prostřednictvím svého zpěvu, ale v mnohých verších jsou spíše snovými obrazy než skutečnými zvířaty. V *Jeřábech* se naopak stávají stěžejním motivem. Jejich hlas se proměňuje ve chvalozpěv a za pomoci ptáků či jejich atributů jsou znázorňovány například i slova a čas. V této sbírce se sice setkáváme i s některými jejich druhy, ale mnohem častěji jsou zde vyobrazováni ve své obecné podobě. V *Žíznivém létě* se počet druhů ptáků rozrůstá a navíc získávají symbolické významy, vycházející v drtivé většině ze symboliky křesťanské. Holubice je ztvárněním Ducha svatého, kohout v sobě skrývá příběh Petrova zapření atd. Výsadní postavení zde získává skřivan, který se taky jako jediný objevuje ve všech námi nahlížených sbírkách. Ve čtvrté knize je přítomen v největším množství básní a jedna ze skladeb je mu dokonce věnována. Poprvé tu rovněž v některých obrazech může být vykládán jako symbol Krista. V *Pozdravení slunci* se značně rozrůstá počet druhů tematizovaných ptáků – objevuje se jich tu třináct, přičemž se s většinou z nich (podobně jako ve sbírce předchozí) pojí symbolické významy.

Květiny se už ve sbírce první pojí s různými a někdy zcela protichůdnými tématy. Mohou zobrazovat jak nákazu či hřích, tak krásu a čistotu.

Dominantními květinami *Pokušení smrti* jsou sasanky, mučenky, fialky a růže. V *Návratu* se zachovaly pouze růže a nově se objevují lilie. Celkově působí květiny ve snové krajině této sbírky mnohem mlhavějším dojmem. V *Jeřábech* nejsou příliš častým motivem, a pokud se zde s květinami setkáváme, jedná se většinou o jejich konkrétní druhy. Již v této sbírce se začíná s vyobrazováním ošklivých a zapomenutých květin a jejich nahlížení novým způsobem, které je klíčové pro sbírku *Žíznivé léto*, především pro její skladbu Černý bez.

Ztvárňování květin se v následujícím *Pozdravení slunci* téměř nemění, jen jsou zde patrně častěji zatíženy křesťanskou symbolikou.

Ve sbírce první bylo prostřednictvím stromů většinou neseno téma smrti. Objevovaly se tu především jako černé uhly bez listí nebo jako klečící stíny. Již ve druhé knize jsou zpodobňovány zcela odlišně. Nejčastěji jsou v ní tematizovány lesy, jako prostory plné ptačího zpěvu a šumění listí. Stromy a lesy této sbírky jsou nejméně snovým a nejvíce veskrze přírodním motivem *Návratu*. Výjimečné jsou rovněž tím, že vzbuzují v lyrickém subjektu pocity okouzlení a úžasu nad přírodní krásou. Ve verších, ve kterých se objevují, jakoby předznamenávaly poetiku Zahradníčkových *Jeřábů*. V nich jsou podobně jako ptáci také jedním z nejdůležitějších motivů. Prostřednictvím stromů je zde znázorněn cyklický čas přírody. Symbolizují stálost a v kontrastu k ptákům v oblacích také prostor dole na zemi. Od *Jeřábů* dál se již stromy výrazně neproměňují. V *Žíznivém létě* se k nim váží podobné konotace a nerozrůstá se ani počet jejich druhů.

Jedinou změnu spatřujeme v tom, že ve čtvrté a páté sbírce se stromy pojí s tématem domova, které je neseno i v nově se objevujících jabloních. V *Pozdravení slunci* se navíc v několika metaforách setkáváme s pohyblivými stromy.

Kdybychom tedy měli stručně charakterizovat proměnu přírodního prostoru jednotlivých sbírek, viděli bychom, jak se z hrůzné krajiny *Pokušení smrti*, která je prostoupena nákazou a smrtí, přesouváme do snové říše *Návratu*, kde se propojují protiklady, vše se do sebe navzájem přelévá a veškeré děje se odehrávají na hraně noci. Pak bychom s okouzlením vkročili do reálného světa *Jeřábů*, v nichž je celý prostor jakoby v letu a z oblohy zní ptačí chorály, dále do rozmanitější a blízké přírody *Žíznivého léta*, ve které promlouvají jabloně, z níž je jen krůček k hymnickému prostoru *Pozdravení slunce*, kde se rozlétá nepřeborné množství ptáků, jimž vládne skřivan.

Na závěr bychom rádi uvedli (pro doložení výše řečeného) srovnání veršů ze sbírky *Pokušení smrti* s verši ze sbírky *Žíznivé léto*, v nichž je tematizována blížící se noc.

*Netopýří křídla tmy zhášejí choré barvy
Rozkymácela se černá mučidla stromů bez listí
Veteš červánků zuhelnatěla v prach šera
Ztrativše svůj stín potácíme se nejistí
(Pokušení smrti: Paměť)*

*Už malá slunce pampelišek zhasla po trávě.
Tvář šera balzamická v okna hledí modravě.
Ze stáji cinkot řetězů se dvorem rozlehne.
Večera pokoj zkonejšil už lomoz dne.
K obrazu ve vodě hovoří jabloň řečí přímou.
Dokonáno. V náručí matek nemluvnátka dřímou
a všechno tajně odpovídá tmám...
(Žíznivé léto: Večer na vesnici)*

Seznam literatury

Prameny

Jan Zahradníček:

Knihy básní, ed. Bednářová, Jitka a ed. Trávníček, Mojmír, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 1-256.

Sekundární literatura

Čapek, J. B.: Jan Zahradníček; Návrat, *Naše doba*, č. 39, 1931/1932, s. 641-642.

Čapek, J. B.: Jan Zahradníček: Pokušení smrti, *Naše doba*, č. 38, 1930/1931, s. 245.

Dvořák, Miloš: Dílo Jana Zahradníčka, *Listy pro umění a kritiku*, č. 15, 1935, s. 451-461.

Frankl, Pavel: Jan Zahradníček a jeho cesta k Bohu, *Listy pro umění a kritiku*, č. 20, 1937, s. 471-479.

Fučík, Bedřich: Zahradníčkovy „Jeřáby“, in *Rozhledy 2*, č. 18, s. 121-122.

Fučík, Bedřich: Bujará chudoba, in *Čtrnáctero zastavení*, Praha, Melantrich 1992, s. 233-258.

Fučík, Bedřich: *Rodná krajina básníková*, Praha, Triáda 2003, s. 76-79, 143-166, 195-220 a 314-322.

Fučík, Bedřich: Cestou k La Salettě, in *Píseň o zemi*, Praha, Melantrich 1994, s. 59-69.

Götz, František: Situace dnešní lyriky, *Čin*, č. 5, 1934, s. 81.

Hora, Josef: Zahradníčkovy „Jeřáby“, *České slovo*, 1.10. 1933, s. 9.

Kalista, Zdeněk: *Vzpomínání na Jana Zahradníčka*, München, Obrys/Kontur : Opus bonum 1988, 62 stran.

Korespondence Jan Čep – Jan Zahradníček, ed. Trávníček, Mojmír, Praha, Aula 1995, 407 stran.

Kožmín, Zdeněk: Zahradníčkův básnický vesmír, in *Studie a kritiky*, Praha, Torst 1995, s. 495-503.

Med, Jaroslav: Jan Zahradníček – La Saletta, in *Spisovatelé ve stínu*, Praha, Portál 2004, s. 103-108.

Novák, Bohumil: Jan Zahradníček: Návrat, *Čin*, č. 3, 1931, s. 476.

Renč, Václav: Poesie Jana Zahradníčka, *Akord*, 1932, s. 131-137 a s.160-164.

Šalda, F. X.: Průřez kouskem dnešní lyriky, in *Kritické glosy k nové poesii české*, Praha, Melantrich 1939, s. 272-278.

Šalda, F. X.: Pohled na naši nejnovější produkci lyrickou, in *Kritické glosy k nové poesii české*, Praha, Melantrich 1939, s. 362-378.

Šalda, F. X.: Tři moderní lyrikové čeští, in *Kritické glosy k nové poesii české*, Praha, Melantrich 1939, s. 472-476.

Trávníček, Jiří: Zahradníčkovy to, co se „nic“ nazývá, *Tvar*, č. 27, 1991, s. 6-7.

Víra a výraz: sborník z konference „-bývalo u mne zotvíráno-“, ed. Kubíček, Tomáš a ed. Wiendl, Jan, Brno, Host 2005, 480 stran.

Není dálky - : Vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zahradníčka z let 1930-1949, ed. Wiendl, Jan a ed. Komárek, Jan, Praha, Paseka 2003, 134 stran.

Wiendl, Jan: Tušení světla. Formování prožitku řádu v raných básnických knihách Jana Zahradníčka, in *Vizionáři a vyznavači: k otázce sepjetí řádu umění a života v české poezii první poloviny 20. století*, Praha, Dauphin 2007, s. 165-193.

Wiendl, Jan: Kontury básnického světa Zahradníčkových *Jeřábů*, in *Česká literatura*, roč. 47, 1999, č. 2, s. 193-216.

Wiendl, Jan: Krajina, člověk, víra. Konfese, ideologie a poesie v předválečném Zahradníčkově díle, in *Vizionáři a vyznavači: k otázce sepjetí řádu umění a života v české poezii první poloviny 20. století*, Praha, Dauphin 2007, s. 228-237.

Zahradníček, Jan: Dílo III, Praha, *Český spisovatel*, 1995, 479 stran.

Zejska, Radovan: *Byl básníkem!*, Tišnov, Sursum 2004, 423 stran.